

80.

Gróf Eszterházy Miklós nádor
mint politikus.

Házi szakvizsgái dolgozat.

Irta:

Nyakas János
IV. é. b. h.

A 751

További munkák:

- 1., Galantai gróf Esterházy Miklós munkái. -
A szerző életrajzával szerkeszté Toldy Ferencz
Test. 1852. Újabb Nemzeti könyvtár. Első folyam.
- 2., Galantai gróf Esterházy Miklós. Magyarország
nádora. Esterházy Pál hg. kiadása. Pest 1863. III. k.
- 3., Kemény János. Életrajza. A Magyar Törté-
nelmi Emlékek I. kötete gyanánt kiadta Sza-
lay László. Pest. 1856.
- 4., Beke Antal: Esterházy Miklós nádor levelei
ből. Magyar Történelmi Társ.
- 5., Sindely Antal: Bethlen Gábor. Magyar
Tört. Életrajzok. II. 1899.
- 6., Szilágyi Sándor: I. Rákóczy György. Magyar
Történelmi Életrajzok. IX. kötet. Budapest. 1893.
Magyar Történelmi Társulat folyóirata.
- 7., Szilágyi Sándor: A Rákóczyak kora Erdélyben.
I. kötet. Budapest 1893. Pfeifer Ferdinánd kiadása.
- 8., Frankl Vilmos: Tázmány Péter és kora. Pest.
1868. Ráth Mór kiadása. 3 kötet.
- 9., Frankl Vilmos: Tázmány Péter. Magyar Történelmi
Életrajzok 1886. Mészner Vilmos kiadása. Budapest.

- 10., Rákóczy és Társmány. Szilágyi Sándor:
Rajzok és tanulmányok. I. kötet. Az Athenaeum kiadása. Budapest 1875.
  - 11., Csilinszky Mihály és a nagyszombati béketanácskozásmány 1644-45 ben. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest 1886.
  - 12., Szilágyi Sándor: A linzi béke okirattára kiadta a Magyar Tudományos Akadémia Budapest. 1885.
  - 13., Magyarországnak Bethlen Gábor támasztásakor állapójáról. - Egy azon idejű hazája szerető, igaz magyar embernek tanácslása. - Ujra nyomtatották P. és T. Pozsonyban Uj. Schmid Antal és Társánál. 1838.
  - 14., Rugonfalvi Kiss István: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem. Bethlen könyvtár 1-2 szám. Budapest. 1923.
  - 15., Argyal Dávid: Bethlen Gábor életrajza. Magyar könyvtár 133 szám.
  - 16., A Századok;
  - 17., Magyar Történelmi Társ különböző évfolyamai.
-

Gróf Eszterházy Miklós nádor
mint politikus.

A kor, amelyben Eszterházy Miklós élt, tele volt hosszantartó véres küzdelmekkel. Trónok dőltek össze, államok léte forgott örökös veszélyben s az állandó bizonytalan helyzet ugyancsak próbára tette az államférfiak diplomáciai képességeit. A harmincéves háború kora volt ez, melylyel a Habsburg háza tulterengő hatalmi vágya a kor vallási elfogultságával karöltve a szenvedések mérhetetlen örömet szüditotta Európára. -

A háború pusztításai Magyarországot sem kímélték meg. - A Habsburg házzal való közjogi kapcsolata egyfelől Erdély fejedelmének a Bocskay által végrendeletileg kijelölt, s már előbb Bát-hory Istvántól is ápoltt hatalmas politikai koncepció megvalósítására irányuló

törékvései másfelől kikérvülhetetlené
tették a megrázkódásokat. - Ezek
a megrázkódások csak kisebb rész-
ben voltak vallási indokokra vissza-
vezethetők külföldön is, ahol tulajdon-
képen, - különösen a háború második
felében - a rekatholizáció által tá-
mogatott abszolút Habsburg uralom
összeeséséig voltak az erőfeszítések.
kel, a melyek ezen túltengő hatalom
letörésére irányultak, továbbá a né-
pek ébredező politikai szabadságra-
gyával. -

Ezen kérdésnek csak kisebb rész-
ben vezethetők vissza vallási indo-
kokra nálunk is, ahol a bécsi béke
megvédése, - bár végül egyetlen fontos
eredménye maradt a sok harcnak -
csak mellékcélja, mintegy körbeeső állo-
mása volt a fent említett politikai

- 6 -

konceptió megvalósítása érdekében megindított erdélyi támadásoknak. - Mi volt ez a nagy vereségem?

Az országot három részre szakító mohácsi csatavesztés óta minden igaz magyar előtt egy nagy cél lebegett, az ország területi integritása. - Az integritás helyreállításának módjait azonban név szerint eltertek a vélemények és alapul szolgáltak a hosszú kuruc-labanc küzdelmekhez. - Két párt állott egymással szemben: a németbarát párt és a törökbarát párt. Igaz, hogy ez az elnevezés nem felel helyesen a fogalmat. Az első épügy nem volt jó barátja a németnek, mint az utóbbi a töröknek. Csupán kérszerből támaszkodtak rájuk, mint a cél megközelítését szerintük legjobban megközelítő eszközre. A német párt fő

terméket szerint való "ellenességnek a törököt tartotta. - Folyton abban reménykedett, hogy a magyar király, mint római császár, a német birodalom, Spanyolország és Lengyelország egyesített erejével képes lesz kivenni a törököt az országból. - Ha aztán ez bekövetkezik, akkor a nemzet politikai függetlenségét is kiszikarhatja a Habsburgoktól. -

A másik párt pontosan az ellenkező uton akarta a nagy célt megközelíteni. - Ő is belátta, hogy a magyar nemzet a két hatalmas császár között egyelőre nem képes a saját lábán megállani. - Egyelőre! Exem van itt is a hangsúly. - Ha a török segítségével kivénik a németet az országból, a Habsburgokat detronizálva török protectoratus

alatt álló magyar nemzeti királyságot alapítanak, remélni lehet az idők változásával a török végleges kiszorítását Magyarországból és a török felsőség lerázását. - Az idők részben az első párt várakozásait igazolták, de magyar nemzeti szempontból jobb lett volna, ha a másik párt törekvéseit kíséri siker. - Ausztria a végéig kiszákmányolta a magyarságot, míg török felsőség alatt aránylag nyugodtan fejlődhetett volna gazdaságilag, vallásában sem szenvedett volna háborgatást, míg Ausztria vallásától, sőt nyelvétől is meg akarta fosztani. -

Ebből a látószögéből kell megítélni az ellenreformáció korának három nagy magyar alakját, tetteiket és törekvéseiket. Ezek Bethlen Gábor, Eszterházy Miklós és Pázmány Péter, akikről Kemény János később.

bi erdélyi fejedelem így nyilatkozik: „Egy időben élének ez három nagy magyarok: Bethlen Gábor, Török Péter, Eszterházy Miklós, kiknek esmeretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevezkedtem. De jaj, mint hagyatánk árvájul, országotól, nemzetestől!”¹⁾ Palamivel később pedig Eszterházyról: „Eszterházy Miklós is igen eszes, authoritativus jó magyar... nemzetét és annak szabadságát szerető hasznos ember vala.”²⁾

Bethlen így gondolta, hogy a két rossz közül a kisebbiket választja, mikor a törökkel szövethetik, mert meg volt győződve, hogy a török jobb azokról a keresztényeknél, akik miatt az ország annyira elpusztult, hogy 1603 végén a Karánsebestől Kásznávosig terjedő úton nem talált emberi lakást.³⁾

1, Kemény: Önéletírása. 147 l.

2, Kemény: Önéletírása. 148 l.

3, Argyal David: Bethlen Gábor életrajza. 9 l.

Er a lángeszű fejedelem, messzefekvő, célok érdekében dolgozott. - A magyar, esetleg a cseh korona, majd a lengyel trón megszerzésére törekedett, nyugati szövetségeseitől a Habsburgház hatalmának megdőlése esetére a két Ausztria, Steierország, Karinthia és Krajna birtokát kívánta, Magyarországot többször fel akarta vettetni a német választófejedelemségek közé, hogy mint a választófejedelmek kollegiumának a tagja, megsemmisítse a kath. császárságot és a birodalom erejét felhasználja a magyarság érdekében. 1

E célok elérésére magát két, sőt többfelől biztosító, egész Európát behálózó óriási diplomáciai működést fejtett ki, melyben az ő nagyszemű suggestív befolyásával a legnagyobb sikereket aratta. - De mindig nagyon óvatos volt, hirtelen visszafordult, mikélyt észrevette, hogy a vesélynék bármily távoli 1, Argyal David: Bethlen Gábor életrajza. 41 l.

esetősége fenyegeti. E messzeszámító, - bár teljesen indokolt - óvatossága okozta, hogy nem koronáztatta meg magát magyar királlynak, mert ez a tény, elvágva minden visszavonulási utat, élet-halálra menő harci kötelességet rótt volna rá a Habsburgokkal szemben. -

Bethlennel ellentétben Esterházy Miklós úgy vélte, hogy a legsürgősebb teendő Magyarország felszabadítása a pogány török igája alól. Szilárd meggyőződése volt, hogy amíg az ország nincs felszabadítva, minden egyéb érdeknek, - mégha oly fontos is, - minden egyéb szenvedésnek, - mégha oly fájó is, - el kell némielnie. A sérelmek vitatását idő és erőpusztítónak, a fegyveres ellenzékét és meg hasonlót a nemzet legemészőbb betegségének tartotta. - Turtriát tartotta a legbiztosabb szövetségesnek, mely közeledésénél s összeköttetéseinél fogva segéllyel kecsegtetett. - A Habsburg ház uralmában öro-

kösödési rendszerénél fogva az állandóság biztosítékát látta, továbbá a római egyház érdekeinek a képviselőjét, amely egyhárhoz való áldoratos és törhetetlen ragaszkodás ha nem is első, de nem is utolsó oka volt annak, hogy Eszterházy az uralkodóház exponensévé vált. -

Ezerméit vasakarattal akarta megvalósítani, a magyar ellenállás leverését, Erdélynek a koronához való csatolását még a német urak közül sem sürgetté és munkálta annyira senki, mint ő. Van rá adatunk: az erdélyi követek panaszkodnak, hogy a palatinus keményebben tractál velük, mint a bécsi udvar intenciói megkívánnák. -

Terveiben azonban, amelyek megvalósításáért roppant energiával küzdött egy egész életét, csalódnia kellett, s ez az ő tragikumai. Látnia kellett, hogy a bécsi udvar csak kisipolyozza és védőbástyának használja fel Magyar-

országot a török ellen, de semmit sem tesz fel-
szabadítására. - Eotterházy ezt látva, egymás-
után írja a keserű panaszokkal telt leveleket
a császárnak, bátran sőt emel nemvete érde-
kében s végül nádori tiszttségéről is lemond.

Az ő tragikum a nemzet tragikumának
egyik okozója lett: szívós ellenállásával, őri-
ási, fáradhatatlan levelezésével nagy mérték-
ben akadályozta, hogy Bethlen diadalmasod-
jék, de ő sem tudta skandékait megvalósítani.

II.

A tehetségtől és szereviséttől egyaránt bő-
ven megáldott Eotterházy Miklós 31 éves korában
jutott először jelentős diplomáciai szerephez, ami-
kor az 1613-i országgyűlés nyolcad. magával őt
küldte ki, hogy Mátyás előtt tolmácsolja a ren-
dek azon véleményét, hogy a törökkel marad-
janak békében, különben Erdély is török kézzé jut.

hat. - Megbízatásukat nem előszóval, melynek
Eszterházy már ekkor is nagy mestere volt,
hanem írásban kellett előadniok, mit ő és
társai élénken fájlatlak. - Azonban a magán-
beszélgetések közben Eszterházy éles politikai be-
látása a vezető személyek figyelmét magára
vonta annyira, hogy már mint országbíró
kerfi vonult be Munkácsra, akkori székhelyére.
Nem sokkal utóbb Pázmány Péter esztergomi
érsekké való kinevezetésére elhatározó befolyást
gyakorolt,² őt magát pedig 1617 oct. 6. beregi,
1618. ban zólyomi főispánná, tanácsossá, majd
magy. kir. főudvarmesterré nevezték ki a
király, az ország zászlósai közés emelte. Ferdi-
nánd királyja koronázása előtt Khlesl bi-
bornok vele és Pázmány Péterrel tanácskozott
a koronázás módosatairól és eszközöiről és őt hasz-

1. G. Gróf Eszterházy Miklós. Magyarország nádor-
sa 18 l. I k.

2. Toldy: Galantai Gróf Eszterházy Miklós XV sz.

rálta fel-sikeresen - arra, hogy Forgách László
mond országbíróként megnyerje a koronázás
gondolatának, a ki a nádor halála óta
az ország legfőbb tisztviselője volt. ¹⁾

A koronázó országgyűlés megnyílt, sa ki-
rályi előterjesztés felhívta a vendéket, hogy „is-
merjék, hirdessék, tiszteljék, - három szóra egy
válasszák” helyett - királyskul Ferdinánd
főherceget, ekkor már csak királyt. A ven-
dek azonban követelték a választási joguk
elismerését. - Érdekes, hogy a vitában Pár-
mány határozottan az örökösödési rendszer
mellett nyilatkozott, míg Esterházy nem-
ment ennyire, ő a választás elve mellett
volt, de megjegyezte, hogy „nem fogja magát
némi felekezet által szándékában megakasz-
tatni az ország.” Két hónapi harcok u-
tán Ferdinánd királyul ismertetett, mint az
udvar hitte, királyul választatott, mint a
1) S. Graf Esterházy 27 l. I k.

rendek tudták, jul. 1. én pedig királyul koronáz-
tatott, mely alkalmammal Ferdinánd Ester-
házyt, ki a koronázáson az ország károlaját
vitte, arany sarkantyus vitézzé ütötte. -^{1,}

Alig oszlott el az országgyűlés, már a
Bethlennek való tárgyalások vezetésevel bírtá
megöt a király; II. Mátyás-bizalmas. Ezek a
tárgyalások az 1615-i nagyorombati békéből ki-
maradt függő ügyek elintézésére voltak hi-
vatva, egyik titkos tárgya azonban a fejedelmi
címnék a császár résziről a Bethlen szá-
mára való megadása volt. -^{2,} Ezt meg is ad-
ta a császár sa függő kérdéseket is sikerült el-
intézni. -

A nagykirályi értekezlet befejezése után
megyéjébe Főlyomba ment, melynek vendéi
követválasztási és utasítási gyűlést tartottak. -
Az utasítás tartalmából világos, hogy a burgó

1, G. Gr. Esterházy 27-29 l. I. k.

2, G. Gr. Esterházy 29 l. I. k.

katholikus Esterházy főispán, nem erőszakolta meggyőződését a vendékre. ¹⁾

Mikor megnyílt az országgyűlés, már javában folytak a harcok Thurn gróf és Ferdinánd hadai között. - A magyar országgyűlés békekövető küldöttségének, melynek Esterházy is tagja volt, ²⁾ a fáradozása sikertelennek bizonyult. - Természetes, hogy a harcok hatása alatt heves viták folytak a magyar országgyűlésen is a vallásügy körül. A nádor, Táxmány és Esterházy a vallásügy teljes kikapcsolását kívánták a vitából, míg a protestáns vendék vezérei, a Thurok és Rákóczy György Bethlen Gáborhoz fordultak segítségért. - Bethlen ekkor már elhatározta magát a harcra. - Az 1618. i esch támadáskor elterhetettnek látta az időt, hogy magas röptű terveit megvalósítsa a császári uralom romjain megteremtse saját uralmát Magyarországon.

1), G. Gróf Esterházy: sz.l.I. k.

2), Toldy: XVI sz.

1619 őszén Bethlen gyors diadalmenetben egy-
szóval ellenállás nélkül elfoglalta a Felföl-
det, Törsonyt a koronával s a Gunántul jó részet,
Esterházy azonban a legnagyobb veszély idején
sem követte Lipót f. h. nek, Ferdinánd helyette-
ének, a tanácsát, hogy alkalmazkodják a nádor
éldájára a viszonyokhoz: pártoljon szívesleg Beth-
lenhez s így használjon királyának mérséklésé-
vel. ⁴ O rendíthetetlen maradt, vissza hívódva
lánási várába. Fennmaradt egy ekkori név-
jegyzék tőle, a melyen feltünteti a pártok álla-
mát. Rajta kívül csak négy magyarországi főúr
nem pártolt Bethlenhez, míg számitása sze-
rint szívesleg 28, önként pedig 29 főúr csatlako-
zott hozzá. Hogy Bethlen milyen sokra értékel-
te már ekkor jellem, hazafiság és állampolgári
kölekedés szempontjából Esterházyt, mutatja hoz-
zá intézett latin levele, melyben külön is meg-
lívja öt az általa a nádor útján Törsonyba hir-
t. S. Gr. Esterházy: 66. l. I. k.

detett országgyűlésre. - Azonban hiába. Esterházy már egyszer megmutatta, hogy szándékainak mindent, első sorban önmagát képes alárendelni, amikor a kitagadással mit sem törődve, elhagyta apai vallását. - Most is így történt. Sem kérés, sem fenyegetés nem rendítették meg ezt a vasembert. - Maga helyett egy pár levelet küldte el barátaihoz az országgyűlésre, melyekben gúnyolódik a három gyermek ifjú, mint az országgyűlés verérei fölött. " Ezek közül az önérvetes, élesesű Thurzó Imrét rendkívül sértette a lekicsinylés, s valószínűleg az ő kifakadására történt, hogy az országgyűlési sívelmek elősorolásában a vendék rendkívül élesen gúnyolódó, személyeskedő sorokat iktattak be Esterházyra vonatkozólag. - 2,

Az ellene szórt anathemának a súlya alatt Esterházy két röpiratot készítetett. - Az egyik a nem-
1., G. Gróf Esterházy Miklós Magyarországnádora 73 l. I. k.
2., G. Gróf Esterházy : 74 l. I. k.

ethoz van intéve. Bethlen Gáborot zsarnoksággal vádolja meg benne. „Szép országunk mind elveszén is, ez ideig éppen megtartottuk szabadságunkat; sime ezt mely könnyen, minden nélkül vesztjük el, rut és iszonyu országunk pusztulásával! Nem is volna ugyan annyira keserves ez szép szabadságunknak sérelme és megérzése, ha idegenektől, vagy ellenségtől és hatalmasoktól esnék, de magunk nemzetétől és azoktól kiváltképen, az kiknek vérek hullásával is általmanni kellene azt! ...” nyisd fel csak föl magyar nemzetiség szemedet, s nézd meg föl ez éretlen tanácsot, feltalálod bizony benne mind szabad választásodnak elvesztét, mind nemességednek sérelmét. . . . Terkerjétek fel az értelmotokból és nyuljátok szép szabadságtoknak általmához, mert bizony ezennel semmivé lévén minden szabadságtok. - Nem veszi-e észre a nemzet, hogy a török céltudatosan haj-

S. Sr. Esterházy: 78 l. I. k.

szolja az erdélyi fejedelmeket, mint a maga
rabjait, a támadásra, hogy bennünket fogyas-
son ső, "két veszekedő" közt tertius gaudens le-
gyen. I ha az erdélyi fejedelem nem engedél-
meskedik, kirázza állapotjából s olyat keres,
ak ki betölti parancsolatját. "Bethlen aranyke-
gyeket ígér, holott ő is a magyar vendek se-
gítéjére szorul. - Anglia, Dánia, Skócia, mess-
ze van, Csahorszáig pedig erőtelen. - Térjünk
vissza hát kegyelmes urunkhoz, koronás kirá-
lyunkhoz, ki paraszainkat atyai jószággal meghall-
gatja."

Ugyanekkor Thurzó Imrehez is ír egy levelet,
amelyben főleg személyét ért vádak ellen tiltakozik,
de a végén van egy passus, amelyből élesen kiveszeng
az a meggyőződése, hogy a török a legfőbb ellenség.
"Haragszunk-e uram az németre azért, hogy
hallogat és nem akarja ígértit effectuálni? -
meglehet; de félek rajta bizony, hogy nem hallogat
s, G. Gr. Esterházy: 78-84 l. I. k.

az török, de effectualja az dolgát, úgy netalán-
tán, hogy nem törődünk többször rajta."

Bethlen nemeskára, ugyiszlván hadjárva-
ta elején, a porta ellenséges magatartásával ta-
lálkozott, melyet a nagykerüen dolgozó császári
diplomácia és a kath. liga pénzre eredményezett.¹⁾
A nagykerüer szerint engedély nélkül indított
háborút és csak királynak harudta magát, a ma-
gyar rendek sem hívták,²⁾ s így bűnhődniük kell.
Ilyen körülmények között kénytelen volt fegyver-
szüneti tárgyalásokba bocsátkozni, a mit kölcsö-
nös ígéretekkel és fogadásokkal 1620 január kö-
zepeén meg is kötöttek.

Augusztus végén a Besztercebányán összegyűlt
rendek Ferdinándot detronizálták s helyébe
Bethlen Gábort választották meg. A hozott tör-
vénycikkek közül a 26-ik Esterházy Miklósról vo-
natkozik. - Trent Mihály napig köteles jelentkezni

1, R. Kiss István: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem: 62. l.

2, G. Gróf. Esterházy: Korbát István portai követ jelentése Beth-
lenhez. - I. k. 105 l.

Gábor király öfeloégénél és a szövetséget aláírni,
mert ellenesetben száműzöttnek és elítéltnak
tekintetik. 1.,

Eszterházy aronban következetes maradt, most
is. Levelet írt a királyhoz hadi segítségért, sönbi-
zalommal jelentette ki, hogy 2000 emberrel el tud-
ná foglalni Sopront. A soproniakat pedig fel-
hívta, hogy súlyos retorzió terhe alatt 3 napon be-
lül hódoljanak meg. A felhívás megtorlására
Bethlen egy hadosztályával Huszár István ost-
romolni kezdte Lakompakban Eszterházyt, kit a
végvesélytől csak Dampier megjelenése, - ki az ő
esetleges elvesztését pótolhatatlan kárnak tartotta,
mentette meg. 2.,

Nemsokára bekövetkezett a fehérhegyi ütközet,
mely a cseh alkotmányt is eltemette. A csapás
Bethlent fő szövetségesétől fosztotta meg s nagy remü-
letet keltett magyarországi hívei között. Mutatja

1., G. Graf Eszterházy: 139 l.

2., Toldy: XIX sz.

est a Bethlen bátorító, korholó és fenyegető levele, melyet a szepesi kamara tanácsosaikhoz intézett: „Föl meglássátok, mint hisztek az németnek, - mondja többek közt - mert bizony kigyó farka végását soha el nem felejté. -” Súlyosbította helyzetét, hogy a török is ekkor foglalta el Vácot, melynek átadását Bethlen sikeres hadjáratának rekompenzációja fejében megígérte a portának, de mindig hiúta, halasztotta. - Most avval, párdolták ellenségei, hogy kéz alatt ő játszotta török kézre az erődöt. - Ténylegi segítséget, sehonnan sem kapott, mivel a külföldi protestáns fejedelmek, sa magyar vendek sorban hagyták, a török pedig lanyhán segítette. -

Ezen körülmények között hajlott az őt, székvárosában Nagyszombatban fölkereső közbenjáró francia követség tanácsára, leborúsította kardját, elhatarozta, hogy Haimburgba békeköveteket küld. 2.,

1, G. Gróf Esterházy: 161 l. I. k.

2., Toldy: XIX sz.

Ferdinánd békebírtosai sorában ott látjuk Eszterházy Miklóst is, kit ugy is nem sokkal előbb a magyar lázadókkal való alkudozások vezetésére teljhatalommal bízott meg. -¹⁾

Bethlen hevesen tiltakozott magyar békekövetek, különösen Eszterházy szerepeltetése ellen, ki „hiteles közhatalorozatok által száműzött, elmarasztalt személy”. Ez természetesen is, hiszen ő az egész Magyarországot akarta képviselni Ferdinánddal szemben, másrészt az is tisztában lehetett, hogy a német békebírtosoktól több jóindulatot várhat, mint a hajthatatlan Eszterházytól. - De Ferdinánd inkább a békét, mintsem leghűbb tanácsosát ejtette volna el, s így Bethlennek engednie kellett. -²⁾

A két küldöttség nem érintkezett személyesen egymással, hanem a XIII. Lajos francia király követi útján. - A császáriak részéről Eszterházynak

1, G. Gróf Eszterházy: 166 l. I. k.

2, G. Gróf Eszterházy 169-173. l. I. k.

volt döntő" szava s az informáló jegyzékeket is, rend-
szerint ő terjeszti fel Bécsbe. - Míg a tractátum a-
zon vitatkozottak, hogy Bethlent megilleti-e a vá-
lasztott király cím, vagy sem, s hogy a fejedelem
követei képviselhetik-e a magyar vendeket vagy
sem, alatt nagyobb nyomtatékul állandóan
follyt a harc. - Körben Forgách nádor több ur-
val együtt visszatért Ferdinánd hűségére, való-
színűleg az Esterházy rábeszélésére, majd ő
és az utóbbi azon voltak, hogy Pécsit, Bethlen kan-
cellárját megnyerjék maguknak. - Bethlen
1621 márciusban jött rá, hogy ellene összeeskü-
vést fonalnak s ekkor Esterházy Dánielt le-
tartóztatta. - A haimburgi összejövetel nem
vezetett eredménnyre. - Bethlen 13 vármegyét
kivánt, míg a császár csak négyet akart adni.
Áprilisban már régi és új ellenségei, köztük
Forgách nádor is tamadást indítottak Beth-
len ellen, kinek egész haragja most a ná-

---

1. Toldy: XX. sz.

dorra összpontosult, mint hűtlen ármánykodóra.
Glossá levélben veti szemére hűtlenségét. ^{1.}

A fejedelem aggodalmait ki lehet érteni
a sorok közül a harcias befejezés dacára is.
Még ugyanazon nap levelet íratott kancellárjával
Pécivel Pécsbe a francia közbélyárokhoz,
hogy ő kérs folytatni az alkudozást. Döntő
befolyással az elhatározására az volt, hogy
1621 végén már legvitézebb csapatkapitányai is
belefáradtak a harcba és bekéért esengtek. ^{2.} De
Péciben elutasították az ajánlatot, amnestiát hírdet-
tek ki a megterők számára, mi többek lelke-
ben, így a Thurzóban is nyomot hagyott, ^{3.} Ex-
terházyt pedig ismét teljhatalommal ruházta
föl a király a magyar pártosokkal való tárgya-
lásra, min az agilisán működött is.

De közben Bethlen diadalai közlómánál, Exterházy

1, S. Gr. Exterházy: 195 l. I k. Bethlen levele Forgáchhoz.

2, R. Kiss I: 74 l. Anygal: 51 l.

3, Thurzó levele Bethlenhez. S. Gr. Exterházy: 201 l. I. k.

várnál létre hozták mégis a nikolsburgi békeszerződést, melyet eredetileg Rabensburgban terveztek. -

Ferdinánd részéről a tárgyalások vezetői Esterházy és Pázmány voltak, míg Bethlen és a román részéről a tárgyalások folyamán bekövetkezett haláláig a fényes tehetségű ifjú Thurzó Imre, kirce, mint a nádori szék várományosára tekintettek, majd Thurzó István is gr. volt a tárgyalások vezetője. - A felek pontokba szedték indítványaikat s mielőtt válaszoltak volna rájuk, gyakran maguk között tanácskoztak, sőt fontosabb concessiók tételénél mindig külön utasítást kértek Bethlentől, illetve Ferdinándtól. - Annál kevésbé lehetett gyors a tárgyalások menete, mert Bécsben a titkos tanács ismét részletesen foglalkozott minden ponttal. - Ez a császári titkos tanács a XVII. században legfőbb hatósága volt azon országoknak, melyek a Habsburg ház jogára alatt állottak. - Szerződését este -

kintélyét az élesesü Khles bécsi püspök, mint igazgató alaporta meg. A titkos tanács mintegy megtestesítője volt a dynastia centralizáló törekvéseinek s e oly behatóan foglalkozott a magyar ügyekkel, mint az örökös tartományok érdekeivel. A magyar hatóságokat és tanácsosokat kihallgatták ugyan minden alkalommal, de meghallgatni csak akkor és annyiban szokták, amikor és amennyiben nézeteik a titkos tanács fölfogásával nem ellenkeztek.

Hazánkra néve a titkos tanács az 1619 és 1621 években kétszeres fontosságu volt. A zavarok miatt számos főpap és világi ur a császárvárosba menekült. Ezek az előkelő urak külön „magyar tanácsot” alkottak a Tárnány Péter primás elnöklété alatt, tagja volt Eszterházy Miklós is. Mikor a császári titkos tanácsban magyar ügyeket tárgyaltak, mindig meghívták a magyar tanács tagjait is, kik közül neve-

zetesebbek: Tármány, Esterházy, Lépeskalosai érsek, Tyber, Telegdy, Dallos, Balásfy püspökök, Frangepán horvát bán, Bánffy, Apponyi Pál, Horváth, Ostrosith és Ferencffy." A titkos tanácsnak nagy szerep jutott a haimburgi tractán, s nagy szerep jutott a mostani béketárgyalásokban is.

Igy az alkudorások nagyon lassan folytak, annál is inkább, mert mindkét fél nagyon nehezen akart engedni követeléséből. - Végre is Esterházy társaival együtt levelet írt Ferdinand-hoz, melyben elősorolja a béke akadályait, s hogy bízton semmit sem várhatni ezen alkudorástól.^{2,} Intik tehát a császárt, hogy szaporítsa hadait. Közben azonban megérkezett a Bethlen nyilatkozata, mely jelentékeny engedményeket tesz. - A már felajánlott 6 megyéhez még kettőt kíván élete végéig s megelegrsük a "Magyarország fejedelmé" címmel s a szent koronát visszaadja. -^{3,}

1, Franval: Tármány éskora 543 l.

2, G. Gróf Esterházy: 247 l. I. k.

3, G. Gróf Esterházy: 249-255 l. I. k.

Az 1621-ér dec. ben a magyar vendék is elő-
adták követeléseiket a békeértékerleten, mikből a
legfontosabb pontok a bécsi béke biztosítása és a
jésuiták száműzése. Esterházy a fejedelem
és a vendék nyilatkozatait dec. 8-án Bécsbe vitte,
hol azokat megtárgyalván, megserkesztették a
válasziratot, mely szintén közeledést jelentett
és reményt nyújtott a békés kibontakozásra.
Négyre is az óriási munkával járó tárgyalá-
sok az ér végső" napjára teljes megegyezést
hoztak létre sa nikolsburgi béke örömhírével
Esterházy 1622 jan 1-én este lovagolt be a bé-
csi Burgba. ¹⁾

Néhány nap múlva kölcsönösen aláír-
ták és kicseréltek a szerződési okleveleket. A
Bethlen által kiállított példány főbb pont-
jai a saját új címének és a birtokok neveinek
felsorolása után a következők:

A fejedelema örökre lemond a királyi címről

1, G. Gróf. Esterházy: 278 l. I. k.

és nem fog Magyarország kormányzásába a-
vathorni, kivéve, amikor neki a jelen szerző-
désben engedélyeztetnek. -

Adja a királynak összekötésait, a-
melyek a szerződés szerint ő felségénél hagyandók
arokból semmit ki nem vevén és el
nem szállítván, valamint a fiscalis jöszá-
gokat és jövedelmeket is. Mind ezek átada-
sára mindkét fél 15 nap alatt biztosokat
tartozik küldeni.

A szent koronát Pozsonyba visszahelyezze.
A megalomak körében elfoglalt várak és jöszá-
gok előbbi uraiknak visszaadandók. - A
fejedelem által adományozott nemzeti jogok
maradjanak érvényben, de csak úgy ha azokat
az országgyűlés is megerősíti. -

A foglyokat a fejedelem váltságdíj nél-
kül szabadon bocsátja. Igéri, hogy ezután a feu-
séges austriai hárc ellen sohasem fog fegyverhez nyulni.

Viszont a császári és királyi felség a fejedelmet jogánál és császári hatalmánál fogva a római szent birodalom fejedelmévé teszi s Oppeln és Ratibor hercegséget adományozza neki a címek és címerek szabad használatával. -

További élethossziglan teljes törvényhatósággal és kormányzással együtt Fegyész megyét engedélyez a fejedelmnek, u. m.: Szatmárt, Szabolcsot, Ugocsát, Bereget, Kemplént, Borsodot és Abaujt Kassa városával. - Ezen megyék török háboru esetén, hűséges szolgálatot kötelesek tenni ő felségének és utódainak, sa fejedelem ut halála esetére azonnal és tetteleg vissza fognak térni Magyarország törvényes királyainak teljes engedelmességére. - Munkács, Tokaj és Ecsed várát ő felsége elbálogosítja a fejedelmnek. - A Bethlennek engedélyezett megyékben levő végházak őrségeinek a fixetésére ő felsége évenként 50.000 rénes forintot fog szolgáltatni. -

A gonosztevők kölcsönösen kiadathassanak. -
Legyen szabad a fejedelmnek a felsőge birodal-
maiban a neki szükséges fegyvereket beszeres-
ni és azokat vám nélkül elszállíttatni. -

Ha a török a fejedelemtől a területgyarapodás
ellenében birtokokat kívánna, mi tőle erősen
fog megtagadtatni, és ha e miatt haddal men-
ne a fejedelem ellen: akkor ő felsőge mind
saját, mind a római szent birodalom, Spa-
nyolország katólikus királyának, és más külföl-
di királyok és fejedelmek kiveszközlött erejével
és támogatásával idején segédére legyen a fejede-
lemnek. -

A békeszerződésről Lengyelország királya
is értesítettik. ¹⁾

A nikolsburgi békében tehát, amint látjuk,
Bethlen koránt sem érte el azokat a hatalmas
célokat, a mik elérése reményében kardját kihív-
ta hüvelyéből. A szerencsétlen körülmények
1, G. Graf Esterházy: 279-291. l. I. k.

s főleg magyar pártbíveinek, szalmaturis lelkesedése okozta, hogy kénytelen volt bécsi 7 megyével és a mellékiel élérével: a bécsi béke biztosításával. Hogy ez elé császári részről sem gördítették nagyobb akadályt, elősegítette ezt Esterházy Miklós felfogása, ki mindig hajlandó volt engedékenységre vallási tekintetben ott, ahol a hársnyugalma és békeje volt szóban.

Visszont azonban Esterházy hosszantartó, hatalmas diplomáciai harcokban kiverekedte, hogy Bethlen nem tudott a hadi sikereinek méltó területi engedményeket kiszikarni.

A nikolsburgi béke következménye volt, hogy Ferdinánd a Magyar-Bródon összegyűlt kavokat és vendeket, kik a magyar szabadságokra vonatkozó dec. 19-i kir. oklevéllel nem voltak megelégedve, 1622 jan. 7-én újabb kir. oklevélben tudósította a békekötésről. Biztosítja őket a király, hogy szabadságaikat, kiváltságaikat megerősíti,

a bécsi béke és az 1608-ik év határozatait pedig megtartja, a koronázásakor elfogadott ifalku-pontot a legközelebbi országyűlésen a törvény-cikkek közé iktatja. - Általános amnestiát hirdet a Bethlen pártján levőknek. - Hat hónapon belül országyűlést hív össze. - A végházaikat megerősíti, a törökkel kötött békét megtartja se pontok megtartására utódait is kötelezi. - 1,

Látjuk tehát, hogy a Bethlen küzdelmei mégis óriási fontosságúak, mert nélkülök Ferdinánd hallgatagon mellőzte volna a bécsi békét, valamint az 1608-i törvényeket és Magyarországot a letipott Eschország sorsára igyekezett volna juttatni. -

A békekötés után új terhet rakott az Esterházy vállaira a király: ő lett a békekötés pontjainak fogaratosítására kiküldött bizottság elnöke. Majd, mint királyi főudvarmester, fejtett ki

1, G. Graf Esterházy: 293-296 l. I. k.

tevékenységét Sopronban, a hova Ferdinánd a
vendéket 1622 májusában összehívta.¹ A pá-
dorválasztáskor a katolikus vendek veá ad-
ták szavazataikat (az 1622-i országgyűlés nap-
lója szerint 60)², de még most a protestáns
Thurzó Szaniszló győzött 80 szavazattal.³

Még nem oszlott szét az országgyűlés, mely
főleg a háború utáni bírtokjogok rendezésével volt
elfoglalva, midőn Ferdinánd a Flomennai
György halálával megüresedett országbírói
széket Esterházyval töltötte be,⁴ aki inémt
Thurzóval majdnem diadalmasan versenyzett.

Két hét múlva pedig újabb súlyos megter-
heltetést vött rá: Ersekújvár kapitányává ne-
vezte ki. - E tisztséget Esterházy már 1619-ben
elutasította magától, most is szabadkorott elle-

1, G. Gróf Esterházy: 297 l. I. k.

2, Khevenhiller szerint 75 szavazatot kapott. (Toldy XXI sz.)

3, G. Gróf Esterházy: 309 l. I. k.

4, G. Gróf Esterházy: 315 l. I. k.

ne, de hiába. Ferdinánd biztosította őt, hogy a megrongálódott vár kijáratására évente 2000 forintot fog küldeni.¹ Várkapitányi működését a budai vezérhez írott levéllel kezdte meg, melyben panaszkodik, hogy a törökök a béke dacára jogtalanul falvakat hódoltatnak és gyermekeket rabolnak.²

Bethlen a nikolsburgi békét már megkötésekor ideiglenes fegyverszünetnek tekintette. A magyar királyság eszméjét nem egykönnyen adta fel. „Bemegyek Erdélyben” mondotta szövetségeseinek, a jägerndorfi örgrófnak. „ott egy kevés ideig megnyugszom és ismét kijövök.”³ A portától követe Toldalaghi Mihály útján segítséget kért és Roc Tamás angol követ támogatását is igyekezett megnyerni, bár egyelőre sikertelenül. — A török meg is ígért 20.000

1, G. Gróf Esterházy: 322 l. Ferdinánd levele.

2, G. Gróf Esterházy: 323 l.

3, Angyal Dávid: Bethlen Gábor életrajza. 52 l.

főnyi segítő sereget 1623-ra,¹ és az 1621 évi adót is elengedte,² mert a zavaros helyzet a jani-
csárok lázongásai³ miatt kedvező volt a sul-
tánnak, ha Bethlen lekötötte Ferdinándot. -

Minder nem maradt titokban a bécsi
udvar előtt, valamint Esterházy előtt sem, kit
a budai vezér titokban hívekkél látott el. Min-
dent elkövetett most, hogy Bethlent a béke meg-
tartására bírja: leveleket írt neki, majd ud-
vari kapitányát Gáb Pétert hosszú titkos utá-
sitással ellátva küldötte hozzá. -

Ekkor meglepő fordulat állott be az eseme-
nyek fejlődésében. Bethlen fejedelmi méltosá-
gát a Habsburgok koronájának fényével akar-
ta megaranyozni és feleségül kérte az Esterházy
utján - ez is mutatja nagyrabecsülését - II. Ferr-
dinánd leányát, Cecília Renatát. Keesség-

1, G. Gróf Esterházy: 9 l. II. k.

2, Argyal: 52 l.

3, R. Kiss: 83 l.

tető" ajánlatokat tesz. - Ferdinándnak nem kell többé félnie a töröktől, támadását megakadályozná, sőt Ferdinánd segítségével ki is szorítaná az országból. - A főhercegnek "religióját nem bántaná, sőt, talán maga is követője lesz". Tokajba, Szt. Márta, Váradra német őrséget ereszt.

Mi lappang e fényes ajánlat mögött? "Öskinte-e, vagy pedig csak a támadás újabb előkészítése? A fejedelem céljaira részben rávilágít Kamuthy János, Kassai István és Bornemissza János 1624 februári követsége Bécsben. - Elmondották, hogy a fejedelem kívánsága az, hogy mint a császár veje, Magyarország kormányzója legyen, kitől a nádortól kezdve mindenki függene."

A bevallott cél mellett egy titkos terv is ösztönözte őt ajánlata megtételére. Ez pedig a katolikus lengyel királyság megszerzése volt,

mit a katholikus világ császári fejének a támogatásával könnyebben vélt megszereshetni. -

Innen pedig már csak egy lépés a császár hatalmának a megtörése és a nemzeti királyság.^{1.}

Hogy Esterházy éles látása, talán azon öri-
ási bizalmatlanság következtében, mellyel Beth-
len iránt viseltetett, - mennyire gyanusnak
találta a fejedelm ajánlatait, mutatja az
emlékirat, melyet ezen tárgyban intézett kö-
vetítő útján hozzá sa mely a sorok között ha-
nem is rideg elutasítást, de legalább is kitérő
választ tartalmaz.^{2.} Hogy mennyire nem
bizik a Bethlen ajánlatainak az őszinteségé-
ben, mutatja, hogy sokott agilitásával azon
vann országserete, hogy Ferdinánd híveit kitartás-
ra, a Bethleneit pedig elpártolásra bírja, mint
Fekete Péter hajdu kapitányhoz s Abafi Miklós
tokaji kapitányhoz intézett levelei mutatják.^{3.}

1., R. Kiss: 84 l.

2., G. Graf Esterházy: 36 l. II. k.

3., U. o. 49-50 l. II. k.

A házaságból nem is lett semmi. - Bethlen
ert előre látva, a nikolsburgi béke megkötésé-
re hivatkozva, váratlan gyorsasággal Felsőma-
gyarországon termett, de politikájához híven
azonnal megkezdte az alkudozásokat is, me-
lyeken a legkomolyabb formában követelte az
"öt megsértő" Thuroi nádor kivégztetését.¹

A tanácskozások békés vagy háborús irány-
ba való tereléséről ekkor kikérte Ferdinánd leg-
kedveltebb magyar tanácsosának, Esterházynak
a véleményét, ki egy látóik, egyszersminden-
korra le akarván számolni a terveit, megse-
misítő Bethlennel, a legerélyesebb harcot aján-
lotta.² Ugyanakkor, mint érsekújvári kapi-
tány, Nyitra megyéhez levelet írt. "Itt, mit az
erdélyi fejedelem bír és maga alá hajt, mind-
azokban csak szolgálja az mi természet szerint
való ellenségünknek." - Megfenyegeti a nyitrai-

1, G. Gróf Esterházy: 66 l. II. k.

2, G. Gróf Esterházy: emlékirata a császárhoz 73-75 l. II. k.

akat, hogy a Bethlenhez pártolókati ellenségnek tekinti és „éjjel-nappal, tüxrel-vassal rajtok lesz.”

Október közepeán az Ibrahim szerdár seregével egyesült Bethlen Hodolin mellett (Göding) ostrom-
vár alá fogta a 18000 főnyi császári sereget. -

23. napi ostromvár után aronban a nádorral és Esterházyval fegyverszünetet kötött, melyre a császár iránti jóindulatának a megfogatása mellett, hogy a császárlány kezéhez könnyebben juthasson,^{1.} a török segítség kétes volta sa, novem-
beri hideg késztette.^{2.}

Mikor a hideg miatt a Bethlen török-tatár hadai keresztény foglyokkal megrakodva hazafelé tartottak, Esterházy a fegyverszünettel, mit sem törődve, a Nyitra mellett rájuk csapott, sokat levágott, sokat a vízbe fullasztott, a foglyokat pe-
dig megszabadította.^{3.} Majd Bécsbe siet, hogy

1., R. Kiss: 85 l.

2., Argyal: 53 l.

3., Toldy: XXIII. sz.

harcra türelje a királyt és ellenőrzése az ártal-
mas békét bizonyította, hogy nincs mit tar-
tani a Bethlen fenyegetésitől. - De a tanácsosok
közt a békepart kerelkedett felül, mert tartot-
tak a töröktől s tévesen azt hitték, hogy Velen-
ce Bethlent havi 3000 rechinóval segíti. ^{1.}

Eszterházy híába is irgató leveleket Ujvárból is a
királynak, a békét csak kísérletnek tudta, de meg-
akadályozni nem, annál inkább, mert a ma-
gyar urak is könyörögtek Ferdinándnak, hogy
az országot mentse meg a német hadaktól. ^{2.}

Tehát Eszterházyt, ki éles szemmel ismerte
fel a döntő pillanatot, a mikor a meggyen-
gült, török és magyar szövetségeseitől eszben-
hagyott Bethlen ellen a siker reményével le-
hetne támadást indítani, éf. úgy, mint előt-
t Bethlent, elgáncsolják nagy terve keresetülvite-
lében a körülmények, királya és honfitársai. -

1. Gindely Ö.: 96 l.

2. Toldy: XVIII. sz.

Egy ellenben létre jött a bécsi béke 1624. máj. 8-án, mely a nikolburgi békét újítja meg az-
zal a különbséggel, hogy Bethlen elvontatta Gyepén
és Ratibort és az 50.000 frt.nyi évi díj 30000-ra ol-
vadt le..¹⁾

Exalatt Ferdinánd követei a portánál is
sürgették a békekötést, mit Bethlen különböző
diplomáciai cselfogásokkal minél inkább
kérelmetni akart, hiszen az eredménytelen
bécsi békével nem lehetett megelégedve és
csak az alkalmat várta újabb támadásra.
Talán senki sem látta át a cselszövényeket oly
élesen, mint Eotvósházy, mint ezt okt. 10-én a
királyhoz intézett levele mutatja..

Bethlen oly ügyes volt, hogy sikerült megbí-
zottsait a gyarmati békétárgyalásokra, mint köz-
vetítőket elküldeni.. A két nagyhatalom között
kétfelé támaszkodva, kölcsönösen ígérvé és fenye-
getve, egyiket a másikkal sakkban tartva gondolt,
1. Angyal: 55 l.

- a Borskay példájára - magának nagy tekintélyt és esetleges előnyöket biztosíthatni. Flosszras feleselések, vádák és ellenvádak között folytak ezek a tárgyalások, melyeken a Bethlen követői ki akarták vinni egy olyan békepontra a beiktatását, miszerint Erdélynek és a hozzácsatolt 7 megyének a függetlensége örök időkre ismertessék el a két császári részéről. De Eszterházy mint békebíró, résen volt és megakadályozta e szándékot. - Megnyerte magának a budai pápa támogatását is ebben a kérdésben, s inkább megakartá szakítani a tárgyalásokat, semhogy megengedje, hogy Erdély a békeszerződésben a királyra nézve hátrányos módon említessék. - Ferdinándnak, mint Magyarország királyának e tartományra világos joga van. A fejedelem iránti haragjának szabad folyást engedett, s irványnak szidta, aki a legesekélyebb jogcím nélkül elrabolta a király-

től Magyarország egy részét; bosszújával fenyegette sélesen megtámadta a portával folytatott legutóbbi tárgyalásai miatt, melyekről ő szabatosan értesülve van. - Általában az országbíró másként lépett föl, mint a császári főbíró Althau gróf. Míg az eszpa udvariaság volt, addig Esterházy nagyon nyersen támadt a fejedelmek követői ellen.^{1.} Vehemens fellépésével meg is akadályozta Bethlen tervét.^{2.}

A bátorság és elszántság, amivel Esterházy fellépett, annál inkább nagystilű diplomatára engednek következtetni, ha tudjuk, hogy ebben az időben ő már értesülve volt arról a veszedelemtől, mely Ferdinándot ugyanazon időben a franciák, dánok és svédek részéről fenyegette.^{3.} Leveleket küld a tractátóról Rákóczy

1. Lindely: 138 l.

2. Argyal: 56 l.

3. S. gróf Esterházy: 179 l. II. k.

Györgynek és másoknak, a hajdukat is ipar-
kodik megnyerni, s közben tető alá juttatja
a gyarmati békét is, melynek „hét articulusa”
nagyjából a bécsi és zsitvatoroki békek megerő-
sítése. -

1625 szeptemberére II. Ferdinánd király-
és nádorválasztó országgyűlést hívott össze,
hogy fiának III. Ferdinándnak az örökösödését
biztosítsa szabad választás útján, másrészt,
hogy a Thurzó Kanizsai halálával megüresé-
dett nádori székeknek gardája legyen. -

A vendek mindenekelött a nádori méltó-
ságot akarták betölteni. „Az udvar, - írja The-
venhiller gróf, a bécsi udvar, madridi követe -
arra törekedett, hogy a vendek hagyjanak fel
a nádorválasztással s helytartót kívánt kine-
vezni; indokul szolgált, hogy a helytartó csakély
fizetést hűz, míg a nádor 22000 magyar tallért.”
„De ezen ok csak ürügy volt, - mondja tovább -

svalóban, a magyar királyhoz azért nem is illik egy nádor, mert felettebb való hatalommal bír s ha nem jó szándékú, sok kárt tehet: amiért az előbbi királyok is a lehetőségig gátolták a választást." ^{1.} De az országgyűlés egyhangulag hivatkozva a II. Mátyás törvényére, négy jelöltet kért a királytól. Ferdinánd erre a katolikus Esterházyt és Pálffy Jánost, a protestáns Nadassdy Pált és Ostro-sith Istvánt jelölte ki.

Esterházy Miklós nagyon népszerű lett a protestáns vendék előtt is, mikor a spanyol követelő kiderőszakolta egy állítólag tőle származó sa lázadó és eretnek magyarság kiirtására vonatkozó nyilatkozat cáfolatát. ^{2.}

Igy történt, hogy Esterházy 125 szavazatot kapott a protestáns Nadassdy 25 szavazatával szemben. (Khevenhiller szerint, ^{3.} a pápai nuncius

1. Toldy: XV sz.; Frankl: Pármány II. 155 b.

2. G. Gróf Esterházy: 224 b. II k.

3. G. Gróf Esterházy: 224 b. II k.

szerint Esterházy 150, Nádasdy 60 voksat kapott.¹⁾
és nádornak választatott díszöségesen, kit Istén
sok esztendőig éltesen sa háza atyjává tegyen
irgalmasságában.²⁾ Ugyan egyik történetírónk,
Gindely Antal véleménye szerint³⁾ nemcsak
a személye iránt e szavakban is kifejezett tisz-
teletnek köszönhető megválasztatását, hanem
vesztegetésnek is, amennyiben 60 szavazatot
20000 forint segélyével szerzett meg. Nem biz-
tos, hogy ez az adat helyes-e s feltéve, hogy i-
gaz, akkor sem bizonyos, nem választották
volna-e meg & nélkül is, van olyan adatunk
is, mely arra enged következtetni, hogy nem is
ő, hanem Ferdinánd használta ez eszközt, ki
minden áron neki ihajtott többséget szerzeni,⁴⁾
s legvégül, ha egy oly jellemzőkiváló és vasenergi-

1, Frankl: 157 l.

2, G. Graf Esterházy: 224 l. II. k.

3, Gindely A: 110 l.

4, Velencei követ 1625 sept. 23

1, Florenzi követ 1625 sept. 24

Frankl: Pármány és kora: 155 l. II. k.

ájú férfiu, mint Eszterházy Miklós, érte ma-
gában az erőt: kivonetni nemzetét szörnyű hely-
zetéből seggesíteni a szétszakgatott magyarsá-
got, tényleg felhasználta ezt az eszközt nem
magáért, hanem lassu pusztulásra ítélt, nyo-
morgó magyar fajáért, vajon elítélhetőjék-e
öt, mikor egész élete iskolapéldája a hazaért
és a maga elé tűzött eszményekért feláldozott
életnek? Eszterházy nagyon jól tudta, mit
jelent a nádorság: a királynak, majd nem-
teljhatalmu helytartója az Magyarországon
a kormányzás minden ágában, s ennek a
hatalomnak a birtokában sokkal nagyobb ki-
látása lehetett tervei megvalósítására. Tra-
gikum annál nagyobb, minél nagyobb
energiával tölt tervei megvalósítására s
minél nagyobb áldozatokot hozott érteük.

Az új nádor első teendője az volt, hogy
a királyi központi hatalmat megszilárdítsa.

Er a törökös harmóniában van az Esterházy reális világnézetével. Erős államhatalom csak erős, szinte abszolút királyi hatalom mellett képzeltető s ezt ő egyes diplomáciai fogással hatalmas lépéssel vitte előre. Kivitte, hogy a két tábla vegyes ülésen együttesen szavazzon. Er a törvényhozói hatalom súlypontját a főrendiháza helyére, mely nagyszámú egyházi és világi tagjaival többségben volt a megyék és városok követeivel szemben.

Hogy milyen horderejű eredmény volt ez, mutatja a spanyol követ jelentése, mely szerint, ha ezt a szokást fenntartani sikerül, Magyarország királyai korlátlan hatalmu uralkodóknak tekinthetik magukat.¹⁾

A királyválasztáson a legtöbb nehézséget Bethlen okozta, ki most is, kezét Magyarországon tartván, követei útján a hét megyét sa protestáns rendeket bosszújával fenyegette meg,

ha a választásba beleszereznek.¹⁾ (Esterházy ellen is főleg a hét megye követei szavartak.)
A fenyegetései nem maradtak hatástalanok. Az ellenük igen nagy volt. De a kormánypart sem fukarkodott az ígérettel, sem fenyegetéssel, sem pénzzel. A velencei követ jelentése szerint 30000 forintot utalványoztak ki erre a célra. Végül az ellenük a hét megye követeire olvadt le, kik azonban kijelentették, hogy „vagy ölik, vagy vágják őket, de ők sem választanak, sem koronának.”²⁾ Esterházy hiába igyekezett őket kapacitálni: ők a királyválasztásnál 12-en nem-mel szavartak, bár természetesen a választást és a koronázást megakadályozni nem bírták. II Ferdinánd el akarta halasztani a koronázást, hogy fiának ne kelljen megesküdni a választási conditiokra, de Esterházy oly nyomatékosan tol-

1, Frankl. 162 l. II. k.

2, Frankl. 163 l. II k.

márcsolta a vendék aron kívánságát, mi-
szerint a választást nyomon kövesse a kor-
onázás, hogy - bár nehezen - de beleegyezett. A
koronázás után aztán az nádort, ki tisztse-
généel fogva már egy is grófi címmel bírt, és u-
tódait hű szolgálataiért Traknó örökös gróf-
jaivá emelte. 1,

Bethlen természetesen az 1625-i ország-
gyűlés határozataival, melyeken meglát-
szik az Esterházy nagy szervező képessége,
- a vendék 100 serelemi pontját 17-re apasz-
totta s azokat is mind orvosoltatta, - nem
volt meglehetősen szexen elégedetlenségét ki-
fejezésre is juttatta az új nádorhoz inté-
zett leveleiben. Leveleiknek másik témá-
ja meglehetősen keserű. Ugyanis Esterházy
most már a király után első emberré lett
Magyarországon s így alkalma nyílt Beth-
lennek, hogy a nádor eléjtett szavait orszá-
1, Toldy: XXVIII. sz.

gos fontosságú diplomáciai nyilatkozatoknak tüntesse fel. - "Nem tagadhatjuk, hogy elménknek... szívünknek keserűségével nem értettük volna kegyelmednek felőlünk egész ország hallatára tett gyalázatos (gyalázi) szavait" - írja neki. - "1"

Egészen bizonyos, hogy a nádor által állítólag Sopronban tett nyilatkozatok csak ürügyül szolgáltak Bethlennek harmadik hadjárataira, melynek már 1625 nyara óta a portánál levő francia és protestáns követek, főleg az angol Sir Thomas Roe biztatására alapos „fundamentumot” igyekezett vetni. - Eszterházy, ki részletesen értesült a szövetségesek terveiről, azonnal levélbeli érintkezésbe lépett Bethlennel, s minden vádpontját oly sikeresen cáfolta, hogy 1626 májusra úgy látszott, hogy a nádor és a fejedelemség között el van intéve a viszály. - "2"

1, G. Gróf Eszterházy: 244 l. II k.

2, Bethlen levele Eszterházyhoz. G. Gr. Eszterházy: 272 l. II k.

Er azonban csak látszat volt. Bethlen a szövetségesével való teljes megegyezést sa minél alaposabb fölkezdülést várta. Ferdinánd sem volt tétlen. Kérmei útján az ellenségek a terveiről is értesült, Tilly serege mellé föllállította a Pallenstein seregét, a magyar tanácsosokat máj. 10-re gyűlésre hívta össze, melynek tárgyait a nádor adta elő. A császár Németországban telerőben volt, viszont neherítette helyzetét az Ausztriában kitört parasztlázadás.¹⁾ Er, továbbá a török és Bethlen fenyegető megatartása lázas tevékenységre sarkallta a Ferdinánd híveit, elsősorban pedig a nádort, ki most hadfogadással sa Bethlenhez intért csillapító levelekkel foglalta le minden idejét. - Julius végén a király fölkezte, legtöbbre becsült magyarját, hogy adjon véleményyt a fenyegető hadjárat dolgában.

1, G. Graf Esterházy: 295 l. II. k.

A nádor magyar nyelvű emlékiratot nyújt be, mely tanúságot tesz arról, hogy ép oly kitűnő hadvezér, mint amily jó diplomata. Exalatt Manofeld hadait Dessaunál Pallenstein sétverte ápr. 25-én², s így Bethlen, kinek még az elmúlt évben elkészített haditero szerint vele egyesülni kellett volna, egyelőre még várakozó álláspontra helyezkedett. De mikor Manofeld júliusban új csapatokkal gyarapodott s augusztusban sürgette Bethlen támadását Magyarország felé vonult ában Pallenstein 40000 emberétől követve, a fejedelem sem habozott tovább. Augusztus 21-én ultimátumot küld a császárnak, melyben a többi csekély ürügy körött ismét föleleveníti a nádor általolagos sértéseit is. Szomban már előbb közfelkelést hirdet s hadait Magyarország-

1. G. Gróf Esterházy: 310 l. II. k.

2. " " : 337 l. "

ba indítja. A nádor rögtön válaszul Beth-
lennek, cáfolja érveit, körben óriási tevé-
kenységet fejt ki: csapatokat fogad, alkun-
dózik a törökkel; intő leveleket ír a váro-
soknak és vármegyéknek; Bethlen pártbí-
veit igyekezik megingatni hűségükben; ha-
diterveket készít; javaslatot ad diplomáciai
ügyekre vonatkozólag, előkészíti egy idegen
nagy hadsereg élelmezését s körben még
bíráskodik is! Sőtval egymaga végerte
egész minisztériumok munkáját. Pá-
világít erre az emésztő munkára Sennyei
István váci püspöknek az e napokban
horráiról következő intése: Istentől, nagy-
ságod viseljen gondot egészségére, mégis ve-
gyen minden nap hét órát legalább, mely-
ben minden gondot kivessen fejéből;
mert időnek előtte elfogyathatja az nagy-
ságod egészségében, pedig mindnyájunk

jova nagyon kérdésben, nemcsak az maga haszna. 1. Ezek a sorok jellemzik az Esterházy életének egész folyását. -

Bethlen szeptemberben előrenyomult, körben egyre alkudorva is a nádorról leveleket váltva sa hó vége felé egyesült Murtza budai pasa hadseregével. Az eddig Mansfeldet követő Vallenstein ekkor Bethlen ellen fordult s Esterházy is 2000 magyarral csatlakozott hozzá. - Szeptember 30-án kellett volna megütközniök Palánknál, de mivel Bethlen még nem egyesült Mansfelddel, elhatározta, hogy hátravonul Szécsén felé. Egy rá nézve sikeres előrsi csata után fegyverszünetet kért Vallensteintől. Vallenstein a kért fegyverszünetet megadta és így alkalma nyílt Bethlennek kedvezőbb hadállásba vonulni vissza a hatalmas császári hadsereg elől s körben Mansfeld 8000 emberével.

1, G. Gróf Esterházy: 372 l. II. k.

vel is egyesülni. - Toldy a Pethő Gergely krónikája nyomán úgy gondolta, hogy ezt a fegyverszünetet az Esterházy akaratára ellenére kötötték meg, ki sürgette Pallensteinnél a esakta megkerdését.¹ Tedig éppen Esterházy volt az, aki a haditanácsban kivitte a fegyverszünet megadását. A krónika írók bizonytalan forrásból származó értesüléseivel szemben eredetiben fennmaradt Pallensteinnek egy levele, melyet a fegyvernyugvásról írt: - "Mint után Erdély fejedelmének kérésére Magyarország nagyságos nádora megkeresett bennünket - mondja benne - hogy a ránk bízott hadsereget ezen éjszaka lefolyta alatt minden ellenségeskedéstől visszatarthatassuk, ... a verett nádornak is kedveskedni óhajtván, beleegetünk".² Rajjon mi volt az oka, hogy a nádor most eddigi politikájával ellentét-

1, Toldy: XIX. sz.

2, G. Graf Esterházy: 402 d. II. k.

ben nem törekedett Bethlen megsemmisítésére,
sőt elősegítette menekülését. A magyarokat
ottan van, hogy ő a legfőbb ellenségnek a tör-
ököt tartotta, míg Bethlent csak azért gyűlö-
lte, mert megosztja a magyarság erejét: nem a
"természet szerint való ellenség" ellen használja
fel hatalmát, hanem koronás királya ellen tör.
Most Eszterházy remélte, hogy ha keresztülvieszi
a fegyverszünetet, elérni az exáttal lekötöztetett
Bethlen hallgatóságos semlegességét, nem onta-
nak magyar vért és a hatalmas császári had-
sereg fegyverét a török ellen fordíthatják. —
Bizonyítja Eszterházy ezen tervét az is, hogy
jár nap múlva oly tanácsot adott a király-
nak, mely a török háború egyenes provokáci-
ója lett volna, mint ezt II. Ferdinándnak
Eszterházyhoz okt. 11. én írott levele bizonyítja.
„Spectabilis stb. Október 3. ik napján Ujváron
kelt levelét vettük s értettük tartalmát, mely
szerint közelgetvén a tél, seregünk török te-

örületen vetné meg lábát." A levél további
szövegében kiderül, hogy Esterházy tervét a
király nem fogadta el.¹ Gindely Antal sze-
rint is Esterházy ajánlotta a törököktől meg-
szállt Esztergom és Pécs visszavételét. Indít-
ványát azonban a haditanács szintén elvetette.

Egy az erőlyes és a harája mielőbbi föl-
szabadítására vágyó népdor tervei dugába dől-
tek a németek közönyén, kik iktóztak na-
gyobb mérvű török háború felidézésétől. Ne-
kik nem volt fontos az ország felszabadi-
tása. Mikor a török nyílt ellenségként lé-
pett föl és falvakat pusztított el, a császári-
ak nem mertek nyíltan föllépni ellene.²

Vallenstein is azért állott rá oly könnyen a Jegy-
verszünetre, mert a Bethlen török segédcsa-
patainak a veresége szintén felidézte volna a
török háborút. Esterházy tehát rosszul számított.

1, G. Gróf Esterházy: 410 l. II. k.

2, M. o.: 409 l. II. k.

Lehetetlen, hogy eszünkbe ne jussanak itt a
meg nem értett és magára hagyott költő Trü-
nyi Miklós óriási erőfeszítései, melyekkel a
Bécsi udvart egy erőteljes támadásra akarta
ösztökélni a török ellen és - szintén hiába! -

Vallenstein visszavonult a Garam völgyé-
be, hol a seregében támadt pestis az egykoru
krónikái¹ szerint 25000², a Bethlen huszá-
rai pedig - a fejedelem bizonyára tulzolt portái
jelentése szerint - 10000 emberétől fosztották meg³
s maga Vallenstein a császárhoz írt nov. 3-i
jelentése szerint is seregének létszáma felényi,
mint az országba jöttekor.³ Sziléziai téli
szállására csak a romja vonult a fényes
hadseregnek, melyből az elsőként nádor hatal-
mas hadi tetteket akart végrehajtatni. -

Vallenstein balsikerei, másvélet a végvárokból

1, Toldy: XIX sz. Pethő krónikája.

2, G. Graf Exterháry: 415 l. II k.

3, U: o: : 426 l. II. k.

Elhanyagolása sa királyi terület megvédésében nyilvánuló nagy köönny a magyarokban oly bizalmatlanságot ébresztett a bécsi udvar iránt, hogy arról kezdtek beszélni: nem volna-e jobb adófixet^o tartományként a szultánhoz csatlakozni s így biztosítani az ország nyugalalmát, minthogy a császár, a gyűlötségek nem tudja, vagy talán nem is akarja megvédeni. -^{1,}

Exterháry szöbe hozta ezt is a király előtt, artán hosszú memorandumot írt^{2,} a király kérésére, melyben a helyzetről adott véleményében erőlesen tiltakozik az idegen zsoldos hadak Magyarországon való elszállásolása ellen, mely teljesen tönkre teszi a szerencsétlen lakosságot. Es a panasz nagyon is indokolt volt. A háborút a zsoldosok pusztításai tették oly rettenetessé. A zsoldosoknak teljesen mindegy volt, hogy kinek az érdekében, becsületos vagy

1, Gindely: 193 l.

2, G. Graf Exterháry: 428 l. II. k.

becstelen célért hadakornak, földolog volt ná-
luk a szabadságlás, hadisákmány, sere, öl-
tek raboltak, gyujtogattak még a szövetséges
vidékeken is, így nem esoda, hogy a merre
csak megjelentek, mindenfelé halálos rette-
gést keltettek. A magyar véreit atyailag
szerető is érettük mindenre kéis Esterházy
nemcsak a királynál emelt ez irányban
övést, hanem a mikor megtudta, hogy Bethlen
török-tatár seregeket szállással el magyar fal-
vakon télire, sarakba dobott minden conventio-
nalis udvariasságot, melyre eddig még a legé-
lesebb vita idején is nagyon ügyelt és egy göröm-
be hangu levelet ír a fejedelemnek. - Már a
megszólítás: „Ad Bethlenum!” mutatja a ná-
dor feldult lelki állapotát. ¹

A külső körülmények mindkét félt bé-
kére kényszerítették. A császári hadsereg leol-
vadása egyfelől, a törökök bagdadi hatalmas
1, G. Gróf Esterházy: 450 l. II k.

veresége a perzsáktól sennnek következtében a kanisai és boszniai basák táborása, — Mansfeld is készülöben — sa magyar vendek ellanykulása másfelöl aránylag gyorsan létrehozták a porsonyi békét, melyen Eszterházy ismét mint békebírtos működött. A béke nagyjából a nikolsburgi béke megerősítése. —

Az 1626-i porsonyi szerződéssel vége szakadt a Bethlen fejedelem és a császár közötti háboruk sorozatának. De a diplomáciai villogások korántsem szüntek meg. Az 1627 évben a nádor diplomáciai tevékenysége két oldalról volt teljes mértékben igénybe véve. — Egyik a porsonyi béke végrehajtására vonatkozó pötszerződés, a másik végleges békekötés a törökkel. — Érdekes, hogy a béketárgyalások vitelével megbízott budai basa 1627 márc. ban megkérte a bécsi udvart, hogy Althan grófot küldje ki a tárgyalásokra, Eszterházy pedig ne vegyen ben-

nük részt, kétségkívül azért, mert a nádor
elleneséges érülete Bethlen iránt köztudomású.¹⁾
(Kemény szerint is, nagy aemulusa" volt a fe-
jedelemnek.) De a bécsi udvar nem nevezte ki
Althant. Ugyan Exterházyt sem nevezte ki
formailag, de tulajdonképen ő vezette a tár-
gyalásokat, mert a birtosoknak küldött utasítá-
sokat ő szerkesztette s azok minden nehezebb
kérdésben hozzá fordultak felvilágosításért. -

Ezen szerződésnek létrehozása, melyket vég-
nélküli tárgyalások előttek meg, ismét ren-
geteg dolgot adott Exterházy-nak, ki a szörnyi
békétárgyalásokon, midőn mint a császár tel-
hatalmu megbírottja személyesen vette át az
alkudások vezetését, erélyességével, pontosságá-
val most is imponált a törököknek. Nagy e-
redményeket ért is el. Többek közt ezuttal is
megakadályozta, hogy a Bethlen részéről köve-
titőként jelen levő Tholdalag Mihály becsen-
1, Gindely: 205 l.

jössze a békezerződés cikkelyeibe azt a pontot, melyben a két császár elismerie Erdély és a horvátja tartományok havasalföldi és moldvai vajdaságok függetlenségét. Közben nem került el a figyelmet az sem, hogy az udvar német tanácsosai megvádolták Magyarországot kevés ragaszkodásáért a császár iránt. Erre kevés ragaszkodás okát siet megvilágítani meglepő bátorsággal, férfias nyíltsággal megszerkesztett memorandumában, melyben az ország nyomorát élénk színekkel festi a császár előtt.

Er az irat egyik legérdekesebb emléke a nagy nádor gondolkodás módjának. - Előadja benne, hogy mi most, s mi volt hajdan ezen egykor oly virágzó magyar királyságnak és az összes keresztényiség előbástyájának állapotja. „Mintán minden idegen segítség nélkül az ellenség rohamait hatalmas lélekkel és merészséggel egész száz évnél tovább tartós-

tatta föl, Magyarország csaknem a végpusztulás
szélére jutott, sa vendek elkeseredve látják,
hogy minderről hála helyett gyűlöletet nyer-
nek, az ország jövedelmeit, adókat és harmin-
csadékat nem az ország javára fordítják ha-
nem az országból kiviszik s ennek követke-
ztében a végvárák őrsege egy, sőt két évben csak
egyszer kap havi rsoldot. Ezen után rablás-
sal segít." Itt tudósítja a királyt a törökhöz
való csatlakozás fent említett gondolatairól is.
Végül pedig ereket mondja: „Felsőgedet,
mint a király és az alattvalók közötti köz-
benjáró, kérem, kényeskedtem is, és biztosan
tartozom remélni, hogy felsőged az évenkén-
ti és pedig folytonos segélypénvet kifogja rem-
delni legkegyelmesebben. Különben bizonyosá-
got tevek Isten és az egész keresztény világ előtt,
hogy felsőged birtón létét nem ígérhetem s
ezen nemact mindaddig folyvást nyugtalan-

kedni fog, míg magára és a szomszéd tarto-
mányokra végveszélyt hozand."

Ex ar irat élesen rávilágít az észlelnék
tudat alatti körbejárásra folytatán, talán bizonyó
katholikus hitéből kifolyólag is labanc Ester-
házyban lappangó kuruc farkasra, mely fel-
horkan ott, ahol nemzete megtámadott jo-
gainak megvédéséről van szó.-

Esterházy, ki a szényi béketárgyaláso-
kon folyton hadi demonstrációkkal támoga-
tott bátor magatartásával aránylag kedve-
ző békefeltételeket tudott kicsikarni a török-
től, megkapta IV. József spanyol királytól az
aranygyapjas rendi vitézi oklevelét, mellyel
a „Princeps” cím jár, „s így a fejedelmi méltó-
ságok sorába lépett.-

A szényi béke után Esterházy Murterka
pasával együtt vezetett arokat a birottsági mun-
kálatsokat, melyek a békekötés alkalmával
1, Toldy: XXXII. sz.

függőben maradt kérdések liquidálására voltak hivatva; terjedelmes memorándumban vizsgálja a király előtt az ország háború utáni sanyaru helyzetét, sérelmeit és kívánalmait; sa mellett állandóan szemmel tartja Bethlent, kinek látványlagos nyugalma is állandó veszedelemeket takar. A király is ismételve ír neki s figyelmerteti őt a nyugtalanító jelekre, melyek Bethlen újabb támadó tervére vallanak. 1.

Ugyan a fejedelem harcias szándékai eruttal Lengyelország ellen irányultak, mégis nagyon kellemetlen volt egy állandóan Damokles kardként fenyegető hatalom. A nádor elhatározta, hogy Bethlen megbuktatásával fogja ez állandó veszélyt eliminálni. Ferdinándnak azt tanácsolta, hogy a porta bizalmatlanságát Bethlen iránt a legmagasabbra kell fokozni. E végett közölni kell,

1. G. Graf Esterházy: 281 l. III. k.

hogy Bethlen időnként milyen ajánlatokat tett a bécsi udvarnak. ¹, E mellett a Bethlentől elpártolt Szombathelyi Mártont, ki a Bethlen megbuktatására vérszemes tervet dolgozott ki, - állítólag a kaimékánnak, Recsef pasának a birtatására, a Postára menő császári követ mellé hagyományos magyar követként delegálta. A kalandornak adott titkos utasításban Esterházy ígéri, hogy segítségére lesz Recsef pasának Bethlen letételében. - Bethlen a törököket is többször megcsalta, mire vonatkozólag sok levelet tudna bizonyítékul felmutatni, ha hozzá illő volna. " Si decorum esset hoc de re ipsius scripta quamplurima possemus producere, quae extant. " ², Ez tehát megáfolyja Keménynek azon állítását, hogy " egykorban az fejedelemnek kereszténység javára néhen " ¹, Gindely: A közös hadügy minisztérium levéltára. 274 l. ², G. Graf Esterházy: 356 l. III. k.

dő dolgokban communicált siratott leve-
lét ezen palatinus az portára küldte vala,
akarván nemcsak hitelét és tekintetét azzal
az török előtt elrontani, hanem ugyan egyéb-
iránt és fejedelemségét megbolygatni; me-
lyet azzal küldtek volt az fejedelemre.

Kivánja Eszterházy az utasításban, hogy
a fejedelemségre, fölemelendő személy mind-
két császár és az ország kedvére való is le-
gyen. Ő a maga részéről Horniss főgmon-
dot, vagy Szilvássy Boldicsárt ajánlja.

Azonban a kalandor útja nem járt az
Eszterházy által óhajtott sikerrel. Ugyanis
a fejedelem portára indított követsége fölfe-
derte őt. Szombathelyi maga ment az erde-
lyi követ szállására, ki birtosította őt a Beth-
len kegyelméről. Szombathelyi ismét átjár-
tolt a birtokait sem kobortákel, ellenben, nya-
ka szakada mind császár és palatinus követ-

jei s mind Szombathelyi által indított
practicának.¹⁾

Az 1628 év folyamán s az 1629 év elején a
nádor, megbízottja Tasi Gáspár útján rendki-
vül hosszú és fáradságos alkudozásokban bo-
nyolítja le a szónyi béke megvitás kérdése-
it a törökkel.-

1629 tavaszán új stádiumba lépett a ná-
dornak Bethlennel való viszonya is.- Erte-
sült a fejedelem súlyos betegségéről látva a
kedvező alkalmat, erőlesen sürgette a király
réséről az intézkedéseket a Bethlen halála
esetére.²⁾ Ő maga Kéryt küldte hozzá bíral-
mas értesülések szerzése végett. Kéry igyeke-
zett is kellőleg tájékozódni és a Bethlen nagy
hadikészületeiről adott szármot.³⁾ Ugy látzik
azonban, hogy nem volt elég ügyes megfigyelő,
mert tévesen azt állította, hogy a készületek

1, Kemény: Önéletírása 132 l.

2, G. Gróf Eszterházy: 549 l. III. k.

3, Toldy: XXXII. sz.

Ferdinánd ellen irányulnak.. A harc felvételében azonban az örökké tevékeny, lángeszű, nagy magyart novemberben bekövetkezett halála megakadályozta.. A nádor diplomáciai tevékenységében is új korszakot jelöl kora leghatalmasabb magyar szellemének a kihunyta.. Még 1629 tavaszán tudósította Kéry Eszterházyt arról, hogy Erdély rendi ráuntak a Bethlen örökös hadi kisküldésére s a nádort óhajtják fejedelemnek.. Ez meglepő hír volt, de aligha fedte a valóságot, sőt a jelentés többi része is megcáfolta.. A rendek általában két pártra szakadtak. A többség Katalin fejedelemné, a kisebb rész pedig a fejedelem testvére id. Bethlen István mellett van.. Katalin párthívei nem akarják őt megválasztani a fejedelem halála után s Kéry jelentette, hogy Ferdinándhoz fognak fordulni segítségért, ki így döntő befolyásra tehet szert Erdélyben..¹⁾

¹⁾ Gindely: 225 l.

Kérv jelentései természetesen óriási feltű-
nést keltettek Bécsben. A nádor azt remél-
te, hogy miután a hét megye visszaszállt a
koronára, Erdély önként fog csatlakozni a ki-
vályhoz annál is inkább, mert Katalin a
katholikus hitre fog áttérni a jelek szerint. -
Es számításait csak az I Rákóczy György vá-
ratlan föllepte hirtelen keresztül. - Bethlen ha-
lála után Katalin- kit az ország rendei még
1626-ban fejedelemsé választottak a Bethlen
halála estére azon feltétellel, hogy a kormány-
zóval, Bethlen Istvánnal együtt működik, -
a német párt fejét Csáky Istvánt, kivel
botrányos viszonyban élt, munkácsi kapitány-
nyi tette oly hatalommal, mely dominálha-
tott Erdély fölött. - A kormányzó e kineve-
zést az országgyűléssel megsemmisíttette, Csá-
kyt az országtanács kitiltotta az országból. ¹⁾
Katalin protestációt küldött a nádorhoz, ki
¹⁾ Szilágyi: Rákócziak kora 218 l. I. k.

meg is szánta a „szegény szorongatók asszonyt.”
A beavatkozásra alkalom is nyílt. A kál-
lóiak a bősörményiektől egy hadnagy kia-
dását követelték. De Hólyomi és ifj. Bethlen,
a „kis gróf” pártját fogták a bősörményieknek
s a kálloiakat visszaverték a kormányzó és
a fejedelemségy parancsa ellenére. A kö-
velemény támogatta a két ifjút. Esterházy el-
lenben jó alkalmat találván a régvárt be-
avatkozásra, türethetlennék tartotta a két if-
ju közbelépését s királyi területre való átcsa-
pását. A kormányzó, Bethlen István, hiába
igyekezett megengedtetni a nádort, az foly-
tatta gyors tempóban a fegyverkezést. Nem
tört ő a fejedelmi székre, hiszen Erdélynek a
magyar koronához való csatolásán dolgozott
mindig s mint nádornak az egyesített Ma-
gyarországra is a legmagasabb rangu tiszt-
sége lett volna a király után. Egylőre Kata-

lint akarta támogatni a Bethlenek ellenében,
mert csak így remélte, hogy Magyarország be-
folyását Erdélyre biztosíthatja.¹ A sorsora-
tott Bethlen István fiát és vejét Kőlyomit Rá-
kóczy Györgyhoz küldte, hogy hívják meg a fejed-
elemségre. De az országgyűlésen Kolozsváron
meglepetve látta, hogy nagy pártja van, mely
Katalint tette a fejedelemségről, helyébe őt
választotta meg. Most már szeretne volna,
ha nem fordult volna Rákóczyhoz. De Rákóczy
már akkorára bejött seregével Erdélybe, Beth-
len, hogy a harcot elkerülje, lemondott a fejed-
elemségről. Esethárnyt a legkellemetlenebbül
érintette az eseményeknek ilyen fordulata. Már
saját birtokainak zálogba vetésével összegyűjtött
3-4000 főnyi hadat,² s most előlép Rákóczy
is, kiről pedig még a Bethlen hadjárataiból
tudta, hogy erős ellenfél. Mindent elkövetett

1, Szilágyi: I. Rákóczy György I. k. 155 l.

2, Frankl: Tármány II k. 343 l.

hát a Rákóczy fejedelemsé válasszásaának a megakadályozására. 1630 nov. 7-én levelet ír Rákóczyhoz. Legyen hü urához, a császárhoz, a két ifjú társaságával és a hajduság hitegetésével hagyjon fel. Majd Erdély vendeit figyelmezteti a Rákóczy megválasztásának a veszedelmes következményeire.¹⁾

De hiába volt Esterházy-nak minden törekvése és többrendbeli levele. Erdély vendei dec. 1-én fejedelemsé válasszották Rákóczyt. Esterházy, ki felismerte azt a pillanatot, amikor Erdélyt a magyar koronához lehet csatolni, lázasan sürgette a támadást. - De szándéka keresztülvitelében, melyélete célját hatalmas lépéssel vitte volna közelebb a megvalósuláshoz, olyan erős ellenfélre bukkant az udvar tanácsosai között, mint Törményi Péter.

Törményi Péter már régebb idő óta volt több tekintetben a nádor ellenlábas. Az
1, Bekes Antal: Esterházy nádor leveleiből 7-8 l.

ok személyi, illetve hatásköri ellentét. Pázmány lángoszeivel az előző gyengébb nádorok alatt magához ragadta a vezető szerepet, de Esterházy már veszélyesebb versenytárs. -

Nem szenvedheti, hogy a primás főpapi rangjának s általában a katolikus klérusnak több kiváltságot követeljen, mint a mennyit ő a magyar alkotmány szempontjából jónak lát. -

Már 1627-ben, mikor a nádor nemesi felkelést hirdet, Pázmány nem engedelmeskedik. Egy 1630-i iratában az érseknek a nádor előtt előbbségét fejtegeti. Esterházy egy a királyhoz intézett memorandumban kérte meginteni a primást jogkövének túllépéséért. Fejtegetése végig alapos, tárgyilagos és higgadt. ¹⁾

A másik nagy ellentét politikai kérdésben nyilvánult meg közöttük. - Esterházy a szétszakgatott Magyarország egyesítésének egyik állomásául tekintette Erdélynek, mint

1, Frankl: II. k. 325 l.

vajdaságnak a koronához való csatolását. -
Pázmány homlokegyenest ellenkező véleményen volt. - „Noha im látod, édes öcsém - mondja Keménynek, Bethlen Gábor követének, - nekünk elégséges hitelünk, tekintetünk van mostan az mi kegyelmes keresztény császárnak előtt, de csak addig durál az az német nemzet előtt, míg Erdélyben magyar fejedelm hallatik főuralni, azontúl mindjárt contemptuóban jutván, gallérunk alá pökik az német, akár pap, barát, vagy akárcsi legyen.”
E különböző felfogás folytán teljesen ellenkező politikát iűttek Rákóczyval szemben. -

A Pázmány befolyása eredményezte, hogy II. Ferdinánd utasította Esterházyt, hogy övöködjék Rákóczy ellen fegyveresen föllépni, mert Rákóczy győzelme esetén Magyarország elszakadhat.² A portáról érkezett kellemetlen hírek

1, Kemény: Önéletirása 148 l.

2, Szilágyi: A Rákócziak Erdélyben 274 l. I. k.

hatása alatt is Rákóczy Tázmány közbenjárásait kérte a királynál.¹ De Eszterházy a király aggodalmaival mit sem törődve, cselekvésre határozta el magát. Saját pénzein, szerződötött zsoldosaival s némi „rossz, gaz” (Eszterházy szavai) királyi haddal Kassára vonult. „Nem hagyom, - mondotta - megtallasodni repülésig (Rákóczyt) hanem miglen csak piheő, addig előzöm meg.” Tévédés Toldinak az a véleménye, hogy a harc tere csak kelleetlenül ment és Tázmány eszközölte ki küldetését, hogy a sikertelenség Eszterházy nimbuszát lerontsa. Egy előörsi csatában győzött is a Rákóczy csapatai fölött, de mivel a felső magyarországi vendek között tapasztalta a Rákóczyhoz való affectusukat, továbbá, mivel a várt „drágonoknak ingyen csak jó híret sem hallotta,” zsoldot sem kap s így a katonaságot a saját pénzeivel kell fizetnie s a hajduság is hatalmas nagy

¹, Eszterházy munkái 191 l. Tennyseihez írott levele.

vigyázásban vagyom,¹ kénytelen volt a Fer-
dinándtól erre kapott teljhatalmát felhasz-
nálni és alkudozásokba bocsátkozni a Pé-
köcsy követekkel. - Azonban nagyon ride-
gen fogadta a követeket, mert az alkudo-
zást csak időnyerésnek szánta, „bátortalan”
békéről és az „átkorott” amnestiáról, mely
„minden gonoszágnak magva”,² hall-
ni sem akart. -

„Elegyet vártam, hogy jöjjön valami se-
gítség sel is unám-irja Sennyeinek. Meg-
gyónja neki, hogyha csak három ezer néme-
tet küldenek is, olyan példát csinál, hogy
fegyverrel nem szükséges neki többször o-
da járnia.”³ A míg csak egy hajszálnyi
reménye volt, nem is tágitott. De roppant
meglepetéssel és felháborodással értesült, hogy

1, Esterházy munkái 193 l.

2, U. o. 194 l.

3, U. o. 195 l.

a „vörös vitéz” (Pázmány) ki, ha bírna vele,
az eget is nyakába szakasztaná, kijárta az
ő háta megett a királynál, hogy a Rakóczy
követei Bécsbe mehessenek tárgyalni. - El-
keseredetten panaszkodik Sennyeinek: Az
erdélyi követség nyilván is beszél, hogy az
nem ő fölsége akarhatja, hogy ilyen rigide
tractálunk velek, mivel azt nekik megírta
cardinal uram. Miért kööltt hát vagyide
küldeni engem, vagy plenipotentiát adni,
ha ott fönn akart velök tractálni (Pázmány)
Az Isten soha ne adta volna, hogy azt az
kevély rosszat ösmehettem volna, holott
mind ő gonoszsága ex.... Haazontalan is
nekem már itt tractálnom, mert akár-
mi legyen az is, az ki nekik nem tetszik,
ottan oda fölmenéssel fenyegetnek (az erdélyi
követség)..

Dacára azon keserű tapasztalatának,
1, Eszterházy munkái 196-198 l.

hogy „im nyilván való gyalázatban és veszedelemben akarják hozni,“^{1.} nagy erőfeszítéseket tett, hogy egy fényes fegyvertény-nyel keresztülhúzza a Törvény szövegeit és a feltételeket ő diktálhassa Rakócynak. - Eszkély is rosszul fegyverzett seregének nagy részét Rakamarnál vonta össze támadásra készen. De ebben is csalódnia kellett, mert Kölyömi és a kis gróf, megsejtve támadó tervét, rajta ütöttek a rakamari sáncokon s 4-5 óras véres harc után el is foglalták. -^{2.}

E vereség megtörte az Esterházy utolsó tervét, de másfelől Rakócy is komoly intést kapott a portától, hogy ott semmi hajlam sincs a béke felborítására.^{3.} Így létre jött 1631-ben a kassai egyezés, melynek

1., Esterházy munkái : 192 l.

2., Toldy : XXXIX sz.

3., Szilágyi : Rakócziak kora 287 l.

pontjai szerint a király Rákóczyt elismeri Erdély és a Partium fejedelmének és amnestiát ad a fölkelőknek. - A fejedelem is megfogadja, hogy a király ellen föl nem lép, a hajdúkot szolgálataiba nem fogadja, Onod várába királyi őrséget enged be s „engedelmessége elismerésül tisztességes követséget” küld Bécsbe, ő felségéhez tisztességesen megengesztelni.”
A titkos pontok szerint az austriai hárc elleni minden titkos tervét a töröknek őfelségének, vagy a nádornak hírvél adja, továbbá „Erdélyből s részéből a töröknek semmit sem idegenit el.” 1)

Eszterházy, ki szilárdságával és határozottságával a rakamazi vereség dacára is fényes diplomáciai sikert aratott, meg volt elégedve a békével - a körülményekhez képest! Egy olyan nagy vereség után,

---

1, Szilágyi: Rákócziak kora 292-295 l. I. k.

mint a rakamari; valószínű diplomáciai mestermű volt ez a béke, bár Esterházy a Rákóczy leveréséről álmódorútt. Keserű önérettel írta Sennyeynek: "Ugy tetszik, nagy fegyverrel is csak ezt kellett volna végben vinni." 1,

A hajduk Rákóczy kibékülése után kényes helyzetbe jutottak. A velük tárgyaló Esterházy azonban nem szakmányolta ki helyzetüket, engedékenynek mutatkozott, bár lényegében igen keveset engedett el. 2,

Az 1631. i. hadjáratról, a kassai alkudozásokról, a hajdukkal folytatott tractátusról, a végvárak siralmas állapotáról, melyek már többnyire, inextremis versantur, Esterházy terjedelmes memorandumban számol be a királynak. 3,

1, Esterházy munkái 205 l.

2. Szilágyi: Rákócziak kora 301-303 l. I k.

3, Magyar Történelmi Társ 1884 évf.

A békekötés után sem változtatta meg erdélyi politikáját sem Táxmány, sem Exterházy. Ugyan Rakóczy még most nem mert a diadalmasan előnyomuló Gusztáv Adolf svéd király szövetségét elfogadni,¹⁾ de nemsokára tetteivel új reményt nyújtott Exterházy-nak a beavatkozás lehetőségére. - Ugyanis megszegték a kassai egyezséget arról, hogy Munkácsot kiragadta a Katalin kerziből. Ez a tény kellemetlen meglepetés volt az udvarra nézve. - Táxmány mérsékletre intette a királyt, ellenben Exterházy erőteljes fellépést tanácsolt. Küldjön ultimátumot a király Rakóczy-nak, hogy Munkácsot haladéktalanul adja vissza Katalinnak.²⁾ Ő már Munkács birtokba vétele előtt is dolgozott Rakóczy megbuktatásán. Hallert küldte Rakóczyhoz arról a nyílt megbízatással, hogy

1, Frankl: II kötet. 360 l.

2, Frankl: II kötet. 361 l.

tétesse le vele az esküt a kassai egyezmény
pontjaira s figyelmeztesse őt e pontok meg-
tartására. Titkos megbízatása volt a Rákó-
czy megbuktatása,¹ de a terv nem sikerült,
s az abba beavatott Prípostváry kénytelen
volt királyi területre menekülni, kinek a ki-
adatását most viszont Rákóczy követelte. -

Már már úgy látszott, hogy harcra fog
kerülni a sor, de Strassburg svéd követ nem
tudta a portát semlegeségre feladására bírní
s így Rákóczy békés hangú levelet írt a csá-
sárnak, melyben többek között arra is kéri,
hasson oda, hogy a nádor sértései ne ismét-
lődhessenek meg vele szemben.² Mäsofe-
löl a császár is a Pázmány véleményét fogad-
ta el, ki a Rákóczyval való háború esetére bír-
tosra vette a király vereségét. És most, mi-
dön Rákóczy hatalma már félig-meddig meg-

¹ Magyar Törtéletrajz. IX köt. Fülségi: I. R. Gy. 212-213 l.

² Magyar Történelmi Társ. 1899. 595-597. l.

szilárdult Erdélyben és a hős svéd király fényes diadalait aratta, a Rákóczy beavatkozása tényleg könnyen eredményezhette volna a protestántizmus győzelmét és a Habsburg dynastia bukását. Most tehát Eszterházy nem számított helyesen. Viszont a Rákóczy ingatlagsága elmulasztotta a kedvező alkalmat a beavatkozásra. Mindkét félnél alkudorásokat folytatott cselekvés helyett. Míg Bécsbe megnyugtatókat küldött, addig Oxenstierna svéd kancellárt értesítette az általa ajánlott közös haditervről. A svéd kancelláriára küldött futár elárulta Bécsben a tervet, mi nagy riadalmat keltett, az ijjedelem azonban korai volt, mert már akkor Rákóczy a Székely Mőzes ellene irányuló portai fondorlatai következtében letett a harcról.

Támogatta a Rákóczy békre való hajlamát a Kéry János követsége is. Ugyanis

Eszterházy a Tármány által befolyásolt királytól 1632 szeptemberben rendeletet kapott, hogy a békét Rákóczival minél előbb szilárdítsa meg: parancs, a mit teljesíteni kell. - Ez eredményezte a Féry küldetését, ki ura nevében kijelentette, hogy a Trépostvárnak Rákóczy elleni mozgalmaihoz Eszterháznak semmi köze; tudatta, hogy a svédek vereséget szenvedtek és birtosította Rákóczyt a nádor békés szándékairól. ¹⁾

Strassburg svéd követ ugyan ismét kiforsionálta Rákóczytól a háború ígéretét, de ekkor meg a hős Gusztáv Adolf halála (nov. 1) hangolta őt békére s hajlandó volt követet Eperjescre küldeni. - A nádor az egyezkedéstől nem várt sokat. Nov. 7-ről írta Tármánynak, hogy ő úgy véli: minél többet adnak Rákóczynak, annál többet fog követelni és ellenséges terveiről még sem mond le.

¹⁾ Toldy: XLIII: 52.

Egyébként nem bánja: engedjék neki Munkácsot, Regécet, Tokajt, de akkor ne aludjanak két fiükre, hanem örködjének gondosan, mert Rákóczy ambíciójának és bírágyának csak a félelem vehet határt. 1.

Az eperjesi tracta 1633 febr. 5-én kezdődött meg, de csak nagyon lassan haladt előre, mert közben Rákóczy állandóan szemmel tartotta a németországi harctéri eseményeket is és a svéd fegyverek szerencséje vagy veresége szerint növeztette avagy mérsékelte igényeit. Különösen a stratégiaiilag fontos Munkács és Udád birtoklása körül folytak heves viták. Ebben a pontban egyik fél birtosai sem akartak engedni és küldöikhez fordultak újabb utasításokért. A király ekkor az Exterházy és Pázmány tanácsát kérte ki. A nádor nem javasolta az engedékenységet. „A Rákóczy kívánatai - mondotta - tel-
1, Frankl: Az eperjesi béke. Századok 1871. Fülszági: Rákóczy és Pázmány 139 l.

ve vannak méltatlan és új igényekkel, melyekből kitűnik, hogy mindart megszeretni igyekezik, a mit Bethlen bírt." ¹, Pázmány ellenben még Munkácsot is hajlandó volt odaengedni, hogy a békét biztosíthassa. ²,

Viszont Rákóczy körömszakadtig védte Munkácsot való jogát sőt érben utasította vissza a császáriak indítványát. Ő ugyan is bírt a portában, mely ugyan fővárosi-ge miatt - éves lévén a császári kinevezés nem szerette őt, de a melyről még is csak tudta, hogy a kitörő háborúban segítségére siet.

"Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo" - írja biztosainak márciusban s májusban fölveszi a svédekkel felebe-
gyott alkudorások fonalát is. - ³,

1, Frankl: Pázmány és kora. III k. 68 l.

2, U: o: 70 l.

3, Szilágyi: Rákóczy és Pázmány: 141 l.

A király látva, hogy Rákóczy nem enged, elfogadja a Törvénytanácsát: utolsó nagy engedményeket tesz a fejedelemnek, köztük Munkács birtokát is, de kijelenti, hogy ez ajánlat el nem fogadása háborút jelent.¹ És a fejedelem engedett, mert a svédekkel folytatott tárgyalásai nem vezettek kielégítő eredményre. Szeptember 28-án megkötötték a békét. Annyiban most már kivételül a fejedelem katonasága az iv. Megkapja Munkácsot is, azonban ezért s Fogarásért Katalinnak kárjótétet ad. Csáky és Trépostváry jöszágaitat visszakapják.²

Látható volt az eperjesi tárgyalásokból, hogy Esterházy a kötött egyensúly dacára is a legnagyobb bizalmatlansággal fogja figyelni ezután is a Rákóczy lépéseit. S ez

1, Frankl: III k. 80 l.

2, Szilágyi: Rákóczy és Törvény. 142 l.

nem sokára éles összetűzésre vezetett közötté
és Tásmány között. A szultán 1634 tavá-
sán háborúra készült a lengyelek ellen s
Rákóczyt is felhívta, hogy seregével csatla-
kozzék hozzá. E nehéz helyzetben Tásmány-
tól kért és kapott tanácsot Rákóczy. Eszerint
színtelt hadmozdulatokkal a királyt szin-
tén hadikészülődésekre igyekezett bírni, hogy
a porta előtt aztán Ferdinánd támadó-szán-
dékára hívathassa mentesítesse magát
a lengyel hadjárat alól. " A titokba be-
nem avatott Eszterházy nádor komolyan
vette Rákóczy készülődését s nem várva
meg a királyi hozzájárulást, - miután a tö-
rök seregtestek is mozgolódtak - közfelkelést
hirdetett. De Tásmány, - ezuttal már má-
sodszor - most is megtagadta az engedelmessé-
get sőt kivitte, hogy a nádor rendelkezését
a vármegyékben fel sem olvasták. Primás
s, Frankel: III. k. 82 l.

és nádor között az ellentét e miatt a tetőpontra hágott. 1)

Pedig a nádor ezzel a rendelkezéssel a hadügyet is reformálni akarta. Matyas a nemzeti fölkelést elhanyagolta, ő ezt az intézményt akarta új életre kelteni, új erőre hozni. Fájdalommal látta, hogy az idegen asoldosok, kik sem pénzt, sem élelmet nem kaptak eleget, gyakran több pusztítást tettek a föld népein, mint az ellenség. Nem volt meglepődve az idegen vezérekkel sem és így gondolta, hogy a magyar vezérek alatt magyar vezényszó mellett magyar harciért küzdő magyar nemesség hamarabb felszabadítaná az országot a török iga alól, mint az idegen hadak. De itt is csalódott számításában. A magyar nemesség, amely különben is csak a király személyes vezetésével tartotta kötelességének, a

háboruba indulást, már nem volt a régi és hála's talajra találtak nála a hercegprímás ellenszegülésre burdító szavai. -

A nádort mélyen elkeserítette, hogy Tásmány illetéktelenül beavatkozva a közigazgatás menetébe, tekintélyét, - melynek fömtartása nemzeti érdek, - ilyen nagy mértékben veszélyezteti. - De dicsőretre méltóan fekeci felindulását sa nyitrai káptalan előtt tiltakozást tesz le, melyben Tásmányra hárítja a felelősséget az országot esetleg érő támadásokért és bajokért. - Tásmány ugyanazon káptalanhoz beadott ellentiltakozásában éppen nem mérsékli ingerültségét. - Hirtelenkedéssel, hatalomkör áthágással, sőt felség sértéssel vádolja meg a nádort. - Az ekkor kifejlődött éles polemia még Persia és a Porta összeköttetése után a török háborus hírek megszűnése után is folyt.

Eszterházy cáfolta Pázmányt, az viszont Eszterházyt. Ekkor a király, mint bíró, akart közbelépni és békíteni, de a nádor az ő tilalma és saját ígérete ellenére harmadszor is replikázott, ami a király megrovását vonta maga után. „Bár inkább aludt volna az, - mandotta ezután elkeseredetten, Pázmányra célozva, - ki e vitát indította!”¹

Eszterházy ekkor a királyhoz fordult és a Pázmány részéről ért sérelmeinek hosszú sorozatát előterjesztve, orvoslást kért a királytól. Parancsolja meg Pázmánynak, hogy ne akadályozza meg őt hivatalos tevékenységében, óvásait pedig töröltesse a hiteles helyek jegyzékéből. Hogy miképp válaszolt a feltételezésre a király, nem ismeretes, de annyi tény, hogy a két hatalmas férfiú közötti villongások csak a Pázmány sírjánál értek véget.

Az insurrectionális vita után nemso-

1, Szilágyi: Rakóczy és Pázmány: 149 l.

kara Erdély belügyei ismét okot adtak Ma-
gyarországnak két verető emberének az összerör-
dülésre. 1636. ban ugyanis, midőn Rákóczy
már értelmetlenül tette a megbukta-
tására törvő Székely Mórust és Kőlyomi Dá-
vidot, a nevét övező nimbus folytán elég-
gé félelmetes Bethlen István állott az erdélyi
elégületlenek élére. Az elvesztett fejedelmi
trón visszaszerzése és bosszu a Rákóczy
részéről tapasztalt kiméletlen bánásmód
miatt voltak elhatározásának indító ru-
gói. Bethlen azonnal indította meg a Rákó-
czy elleni akciót, hogy Budára ment a
pasciánál bevádolni a fejedelmet. Ugyanak-
kor fia, Péter is megkezdte az ellenségeske-
dést Ecsed várából. Rákóczy követeket kül-
dött a császárhoz, Pázmányhoz és Esterházy-
hoz. A két előbbi szívélyesen fogadta őket,
de a nádor azt a tanácsot küldte általuk

1, Kézirati: Rákóczy és Pázmány 158 l.

Rákóczy-nak, hogy mondjon le a fejedelemségről s bérna a rendek szabad választására egy másik fejedelem választását. ^{1.} A porta előtt Rákóczy fővénysege miatt egyáltalán nem volt kedvelt és így ott határozatba ment a Rákóczy letétele. ^{2.} Rákóczy nem bírhatott másban, mint magában, de óriási hasznát látta most a Táxmány barátságának is.

Táxmány volt az, akitől Esterházy a királyi parancsra e tárgyban Nagyszombatban összehívó és tizenhárom tagból álló magyar tanácsban diplomáciai vereséget szenvedett. Határozatba ment, hogy a király ugyan ne támogassa nyíltan Rákóczyt, mégis kedvesen neki s ha a török Bethlen hívására sereggel jönne, a maga részéről szintén tegye meg a szükséges hadi készületeket.

1. Szilágyi: Rákóczy és Táxmány 167 l.

2. Szilágyi: " " 175 l.

Exen megállapodás, miután a császári titkos tanács és a király is jóváhagyta, a magyar politikára irányadó lett. 1.

Ex a megállapodás azonban egyúttal a nádor megkötöttségét is jelentette. Altláiban ő, mint nádor, más tényezőktől is korlátosra eddig sem, ezután sem érvényesülhetett tehetségéhez méltóan. Mégis nagyobb szellemi képességekkel rendelkező államférfiu volt, hogy sem az egyéniségét egészen elsikkadni engedje. 1636 nyarán egy meglepő és rejtélyes követség érkezett tőle Rakócynhoz a legnagyobb titokban. Egy Kueserith Simon nevű ráci volt a követ, kit követlenül Eszterházy küldött, de aki állítólag a bécsi udvar ajánlatait hozta. Exen tervekbe csak az uralkodó legbizalmasabb tanácsosai voltak beavatva; a magyar államférfiak közül pedig senki a nádoron kívül. „Ust

cancellarius uram - jelentette a követ - nem
arra való ember: ezik és iszik csak. Kar-
dinál uram egy pompa ember. Nem jó
papnak ország dolgát igazgatni. Missa és
predikáció az ő dolga. Pálamit ist eddig
kardinalnak ő nagysága, abban semmit
sem nyert, mert minden dolga csak beszéd.
Vette észre császár, hogy nem arra való em-
berek, - azért nem közlött velök a dolgot.
Ezek voltak Esterházy követének szavai s
ezekben a szavakban visszatükröződik az
Esterházy igazi gondolkodásmódja. Ebből
kifolyólag a választ után nem is követ-
lenül a királyhoz, hanem Pichavich György,
franciscanus baráthoz Bécsbe kérte küldetni
a nádor. ¹⁾

Esterházy nagyjelentőségű ajánlatokat
küldött: véd. és dacsövetség az erdélyi feje-
selem és a havasalföldi vajda között a császár
1. Szilágyi: Rakóczy és Pázmány 173 l.

védnöksége alatt. Rákócynak ez előnyös, mert a török már elhatározta letételeit. A terv szerint a tatár khán 40.000 embere segítségül jön, a rácok és bolgárok is felkelnek, 70-80,000 emberrel, Schwarzenberg is csatlakozik 30000 emberrel. ^{1.} E coalitio tervre vonatkozólag Frankl-nak az a véleménye, hogy valószínűleg nem a király tudtával történt a követküldés és az, nem szolgált más célt, minthogy Rákócynak a török elleni fellépésre birtassa és ezzel a fejedelemség vesztét okozza. ^{2.} Ez a felfogás nem lehet helytálló. Hiszen Rákócynak előbb vagy utóbb, de csak össze kellett ütköznie a törökkel, mely már ekkor elhatározta az ő letételeit, sa moldvai és havasalföldi vajdák, végbeli pasáknak és bégéknek kiadta a parancsot a hadak felültetésére. ^{3.}

1. Szilágyi: Rákóczy és Törmény. 173 l.

2. Frankl: Törmény Péter és kora. III k. 185 l.

3. Szilágyi: Rákóczy és Törmény. 175 l.

Nem fél össze az Esterházy egyenes jellemével sem, hogy úgy törekedjék a Rákóczy megbuktatására, hogy a magára hagyott erdélyi hadsereg színe, virága elpusztuljon esetleg a törökkel vívott véres harcokban. Esterházy sokkal jobban szerette fáját, hogy sem ilyen áron akarkotta volna a Rákóczy bukását. Még hozzá ez a bukás nem hozta volna a királyi befolyás megerősödését Erdélyben, sőt ellenkezőleg: a szerencsétlen ország áldozatul esett volna a török büntetéseinek. - Már pedig Esterházy nem akarkotta ezt. - Egész politikájával ellenkezett, hogy ennek következtében Erdély esetleg török hódoltsággá váljék. Sokkal valószínűbb, hogy a nádor ösztönén akarta ezt a koalíciót, mely politikája alap-
elvéből, a törökgyűlöletből keletkezett. Hiszen Bethlenre is csak azért haragudott, mert „török-hitű”-nek tartotta, s mert erejét nem a

közös ellenség hanem koronás királya ellen fordította. De az első királkorsó alkalomkor azonnal megkísérelte Bethlent a fegyverszünet kérésközlésével lekötetni, sőt szövetségesnek, vagy legalább is jó akaratu semlegesnek nyerni meg a törökkel szemben. Ugyanez az eset ismétlődött meg most is. Eszterházy látva a vizályt a porta és Rákóczy között, hirtelen fordulattal elpártol Bethlentől, ki a „természetes ellenséggel” szövethozik és igyekszik felhasználni a pillanatot, amikor esetleg a magyar korona régi jogait Erdély felett visszaszeresheti. Leveli útján is igyekezett a fejedelem bizalmatlanságát eloszlatni személye iránt. Ezen értelemben is neki 1636 június 27.-és július 2.-án, mikor is biztosítja, hogy sem Bethlen István, sem Bethlen Péter ő tőle, csak egy babnyi biztatást sem vett.¹⁾

Rákóczy, ki egyébként is nagyon óvatos és

1, Történelmi Társ. 1881. 669 l.

gyanakvó természetű volt, ez ajánlatot sok
kétséggel fogadta. Nem bírta a nádorban,
ki eddig ellensége volt, azt is tudta, hogy a csá-
szár a swéd-francia szövetségtől fenyegetve e-
reje fő részét Németország részére kénytelen
fenntartani;¹ meg bírta a temesvári basa
támogatásában is;² politikájával is ellenke-
zett, mely végeredményben Pécs ellen irá-
nyuló volt. - A szövetség tervét mereven nem
utautotta el, de Knesewithet kitérő válasszal
bocsátotta el és világosabb declaraticokat kért.³
Történeti emlékeink hallgatnak e terv továb-
bi sorsáról, miből következik, hogy nem is i-
gen volt folytatása. - Ha a szövetségkötésből
formálisan nem is lett semmi, a török hadikészülődés miatt
aug. 15. és szept. 10. én a nádor megparancsolja a megyéknek
a kézenlétet.⁴

1, Szilágyi: 173 l.

2, U. o. : 182 l.

3, Frankl: III. k. 185 l.

4, Tört. Társ: VIII. 115 és 118 l. Győr-megyéhez írott parancs.

Most a Rákóczyt feltű Táxmány is belátta a
fölkelés hirdetésének szükségességét. Októberben
német seregdek is érkeztek az országba. ^{1.}
De nem volt rájuk szükség. Rákóczy Gyulánál
és Pankotánál győzött a török hadostályok felett
és így december 4-én egyezsége léphetett a török-
kel és Bethlennel. Nem sokára a béke után
meghalt II. Ferdinánd s néhány héttel utána
követte őt Táxmány Péter is. A trónra III. Fer-
dinánd lépett. Királyának elhunytá ki
föltétlenül bízott benne, meglaxította az az
eddig szoros kapcsolatot, melyben Eszterházy az
udvarral állott. Az új király nem állott
vele olyan személyes jó viszonyban, mint
II. Ferdinánd és hivatali teendői elé is mind
több nehézséget gördítettek, így hogy azok már
az 1637-i országgyűlés rendeit is feloldá-
lásra köztették. ^{2.} A porsonyi kamara dön-

1, Frankl: III. 188 l.

2, Toldy: XLVII. sz.

tése is elkészítette: ugyanis nem engedte meg, hogy mostoha lánya birtokperében nádori bíróságát gyakorolja. - Tadmány utóda Lippay György is, elődje nyomdokain haladva, a királyi tanácsban durván megtámadta. - Mind-
ezen kellemetlenségek 1637 márc. 16-án egy memorandumban törték ki, melyben kéri a királyt, engedje meg, hogy lemondásait a rendek elé terjessze. - De III. Ferdinánd ígéretei, marasztalásai, továbbá a protestáns többségű rendek megnyilvánuló bíralma elhatározása megvársítására bírták. -

Azonban hiába voltak a király ígéretei: a kormányzás ezután sem így folyt, hogy a nádor megnyugvással szemlélhette volna. Hiába követelték a rendek az országgyűlés összehívását a sérelmek orvoslására, az udvar ürügyül használván fel, hogy az országgyűlés meghasonlással, civódással és költsé-
s, Toldy: XLVIII. sz.

ges időparaslásokkal jár, nem akarta összehívni. Ekkor a nádor férfias bátorsága és magyaros őszinteségü emlékiratban mutatott rá a bajok igazi okára és azok orvoslási módjára. A királyi ígéreteket, a törvényeket, valamint a koronázási conditiókat nem tartja meg III. Ferdinánd. Különböset tesznek önként adott és kiszarolt engedmények között és a vallásiakat ilyeneknek nézik. Egész sereg sérelem felszólása után végül szükségessnek tartja, hogy a király ezen ügyekről azokkal a tanácsosokkal értekeznie, akik behatóan ismerik a sérelmeket.

"Ezt tévén ő felsége - fejezi be memorandumát - kétség kívül megnyerjüka horvátok szívét s nem alkalmatlan, hanem kedves országgyűlésünk lennek." ^{1.}

Az országgyűlést III. Ferdinánd 1642 május végére csakugyan össze is hívta. Egyik

^{1.} Toldy: LVTII. sz.

tárgya a nádor lemondása. - Még a kirá-
lyi meghívók előtt a vármegyékhez intézett
köziratában megokolja Esterházy lemondását.
„Tovább én mostani hivatalomat semmi u-
ton nem viselhetem, sok rendbeli törődésem,
betegeskedésem és sok egyéb foglalkozásim, mi-
att is, eljáván időm is.”¹⁾ Lemondása fonto-
sabb okait azonban: azt, hogy hatáskörében
állandóan rendeletekkel, szabályokkal kor-
látozzák, a törvényeket minduntalan meg-
sértik s erre vonatkozó intéseit figyelembe
sem veszik, - elhallgatja benne.

Azokban az országgyűlést a főrendek
csékélységének megjelenése miatt a király he-
lyett leérkező császári biztosok a nádor
akarata ellenére feloszlatták. E miatti el-
keseredését az erdélyi fejedelem képviselője
előtt sem titkolta Esterházy s nádori hivata-
lát december 3-án csakugyan letette. - De a

rendek a lemondás tárgyalását a jövő országgyűlésre halasztva, kérték Exterházyt, hogy addig is lássa el hivatala teendőit, ső nem térhetett ki e kérés teljesítése elől. -

A nyugtalanító hírek miatt, melyek a Portáról érkeztek, a majd nem nyílt lázadásban kitörő elkeseredés miatt, a melylyel különösen a protestáns rendek a folytonos törvénytelenégeket szemléltek, III Ferdinánd végre is ahhoz a férfiuhoz fordult tanácsért, kinek a véleményét atyja minden fontosabb ügyben meghallgatta, - a nádorhoz. - A nádor még egyszer felemelte súlyosan intő szavát. - Feltárta nyíltan az ország sebeit: a rendek királyhűségének a megingását a törvénytelenések folytán s megmondta bátran, hogy a bajok forrását kell orvosolni: a törvénytelenégeket megszüntetni. - De gyorsan, mert a vesély a kü-

---

1, Tolaj: LXII. sz.

szóba előtt! Ellenészetben a hazának az egy-
háznak sa felsőg híveinek romlása is soha
helyre nem hozható pusztulása következik be!

Eszterházy szavai nem vémlátásból fa-
kadtak.. Mióta Lipsesnél a császári sereg
a svédektől súlyos vereséget szenvedett (1672
október 23) a már csak Békéscsaba bixó
protestáns vendek sürgetéseinek a fejede-
lem is kezdett engedni és mindjobbán
foglalkozott a támadás gondolatával.
Honban a beavatkozást nagyon lassan és
óvatosan készítette elő, mert részben hiány-
zott belőle a vállalkozó szellem, részben az
aggasztotta, hogy Erdélyben is a portánál nem
örvend valami nagy népszerecségnék, leg-
befolyásosabb tanácsosainak egyike, Kassai
István, szintén a háboru ellen dolgozott.
Eszterházy tudta, hogy most a császár ereje
le van kötve Németországban, azért min-
1, Toldy: LXIV. 42.

dent megtette a támadás elhárítására. Ugyan bántotta őt, hogy a váradi kapitányt, ifj. Rákóczy Györgyöt a császár tudta nélkül megválasztatta utódává, de mégis szeretett volna barátságos viszonyt teremteni Erdéllyel, részben azért, mert tudta, hogy a császárnak most nincs elég ereje Magyarország számára, másrészt, hogy így a protestáns vendék panaszaí-
nak elvegye az élet.¹

E célból küldött követet az ifj. Rákóczy György mennyegzőjére is, de hiába, Rákóczy, mivel a császártól semmi biztosítékot nem kapott, 1643 április 23-án Gyulafehérváron megkötötte a franciákkal és a svédekkel a szövetséget. Hiába küldött már ekkor Ferdinánd hozzá egy püspököt békítő követül, Rákóczy decemberben Sárospatakra ment, ahol Felőmagyarország küldöttei szabadítójuk gyanánt üdvözölték.²

1, Szilágyi: I. Rákóczy György. I k. 351 l.

2, Toldy: LXVII. sz.

A császár fő ereje ekkor Eszák-németországban volt elfoglalva, a hová a dán sereggel egyesülten szorították a svédeket. - Így illuzorikussá vált a svédekkel való egyesülés terve Rákóczy számára, - legalább is egyelőre. - Nem is mulasztja el Eszterházy erre figyelmeztetni Rákóczyt intő leveleiben: „att is (Dániában) a svédusok hihető nem most végeznek el (a hadakozást)“ - írja neki. Ezeknek a leveleknek hosszú sorozatát 1643 dec. 6-i levele nyitja meg s féleven át küldözi őket. Inti bennük Rákóczyt, hogy tegyen le hadikészülődéseiről, mert „a svédus nem kegyelmedet, hanem maga alkalmatosságát keresi a mi vérünkkel és pusztulásunkkal. - Nem széd a török is mások kosárjába eperjet: kik nyilván mondják, hogy ők békével volnának, de kegyelmed futja és szorgalmaztatja nagy sok ajándékkal őket, hogy

1; Eszterházy: Munkái 218 l.

„ők is fegyvert fogjanak ellenünk.”^{1.} Az ország pusztulását talán könnyebb szívvel lehetne elviselni, ha a pogány okozná azt, de hogy ezekben a magunk nemzete coope-
ráljon, - fölötte keservesnek látszik.”^{2.}

Torra sáfolja azokat az okokat, a melyek Rákóczyt támadásra bírhatnák, s a melyeket mind meg lehetne békésen oldani s az egyetértő nemzet erejét a török ellen fordítani, a ki most „magának keres.”

„A kegyelmed confederatusi nem hogy a kegyelmed általmára, de a magokéra sem elegendő, - mondja a nádor, kinek már talán nem is a kapacitálás a célja, - hiszen a közöttük is a Rákóczy politikai felfogása között tártongó óriási űrt ugysem igen lehet betölteni. De ezekben a levelekben a fejedelemre akarja háritani a támadás

1, Eszterházy munkái. 213 l.

2, „ „ „ 214 l.

ódiómát sa nyomában járó puostulást.
Ki is nyomatta őket s két ízben is kiad-
ta. - A fejedelem viszont hangsúlyozza,
hogy a semmibevert bécsi béke megvédé-
sére ragad fegyvert sa nádorra hárítja a
felelősséget a következményekért. -

A két államférfiu utolsó nagy toll-
harca az értékes politikai viták közé tar-
torik. - A nádor éppugy szeretne nemzetét,
mint Rákóczy, éppen úgy orvosolni akarta
a sérelmeket, hiszen lemondásának is az
az oka, - de békés úton, mert legelőrangú
fontosságú ügynek a török kiverését tar-
totta Magyarországból, a mit csak a császár
segélyével vélt megvalósíthatónak. - Erőt
is akarta most a testvérharcot mindená-
ron megakadályozni a mellett, hogy érez-
te a császár gyengeségét, de III. Ferdinánd ma-
kacssága keresztülhívta svándékait. - Hiába

jelentették a királynak a Felsőföld Rákóczy iránti sympathiáját, a gyulafehérvári országgyűlés lelkesedését, a mellyel megosztotta a háboruhoz szükséges adót és hadakat s hogy a kitörés már 1644 február 3. ra el is van rendezve, a király nem hajlott a nádor szavára, s elhatározván a fegyveres ellentállást, őt a fejedelemséggel való egyetértéstől eltiltotta. - 1.

De mégis nagy megdöbbenést keltett Bécsben az a hír, hogy a fejedelem seregei már február 2. án kitörték Erdélyből s március 11. én már Kassát is elfoglalták. A magyar sereg élére a nádort állította tisztességénél fogva a király, ki őt még most is sürgette horrá beadott „discursusában” a közigazgatás hibáinak orvoslására és országgyűlés összehívására. - A nádor serege csak lassan gyülekezett, mivel a nemesi fel-

1. Toldy: LXIX. sz.

kelést már nem igen lehetett végrehajtani. Utatja ezt a nádornak Győr megyével folytatott levelezése. Több-irben hiába parancsolja keményen meg a megyének a felkelést, úgy látszik, a nemesek nem keltek fel, mert egy későbbi levelében a megíusult, személyes fölkelés helyett 80 lovas felszerelési költségét és hópiénzét követeli.¹ A nádor serege április 20-va felszaporodott annyira, hogy Nyitratól el tudott indulni. „Nem is akarjuk - írja a fejedelemnek - messze fárasztani kegyelmedet, hanem im, mi is megindultunk isten hívével s kegyelmed eleibe megyünk: noha bizony fogányokra mennék örömeben, mint magam nemzetére! De így akarja, így látom, kegyelmed.”

A nádor, miközben folyton küldötte az intő leveleket Rákócynak, seregével lassan egészen Kassa alá nyomult. Rákócy

1. Ráth. Uő. Graf Esterházy Miklós nádor levelei. Magyar Történelmi Társ.

nem volt jó hadvezér, így történhetett, hogy csupán kisebb csatározások körében, döntő ütközet nélkül Kemplénbe volt kénytelen visszavonulni. - Másrészt Exterházy-nak igaza volt, midőn leveleiben arra figyelmeztette a fejedelmet, hogy a svédekre ne számítson, mert azok Dániában lesznek elfoglalva. - Rákócynak exidőszervint, nem volt kilátása a Torstensonnal való egyesülésre, bár remélte ezt a jövőtől. - Erőtt a fejedelem május 7-én békes hajlamu levelet küldött a nádorhoz. ^{1,} A nádor sietett ezt Ferdinánddal tudatni s javasolta a békét, miután csak nagy bajjal tudja fenntartani a sereget s ő maga is beteges. ^{2,} A fejedelemtől pedig május 12-én kelt levelében két követ hozzáküldését kérte. ^{3,}

1, A linezi béke okmánytára 7 a.

2, Toldy: LXXIII sz.

3, Exterházy munkái: 251 l.

A fejedelem azonban csak időt akart nyerni a szentendrei alkudorással, mert új remények buzdították a kitartásra. ^{1.}
Az ekkor már öreg és ideges nádor megtudva ezt, rendkívül felingerült hangon tárgyalt a fejedelem követével, de Kemény Jánosnak nyugodt és nemes magatartása lecsillapította. ^{2.}

Ez értekelet eredménytelenül oroszván szét, a nádor Tuhaim tábornaggal együtt Kassát szállotta meg. De a vár nem esett el, sőt Kemény Jánosnak, Bakóczy egyes vezérének hadműveletei kellemetlen helyzetbe hozták a császári hadsereget, melyből a magyarok, nem akarván magyarok ellen harcolni, tömegestől szökdöstek. Ekkor jöttek a nádorhoz a békekövetek a fejedelemtől, ki cserbenhagyva a svédktől és törö-

1, Toldy: LXXV. sz.

2, Kemény: Önéletírása. 328 l.

köztől, szintén válságos helyzetben volt. -

A béke traktát, melyet Ferdinánd részéről Esterházy szinte egyedül vezetett, Nagyszombatban kezdődött, de nem sok kilátással; mindkét fél utasítva volt ugyanis fegyverszünetbe bele nem menni. Első sorban időt akartak nyerni az ellenfelek. - A császár a Portán megkezdett diplomáciai akciónak az eredményét várta, mely Rakóczy visszahívását célozta, a fejedelem pedig a svéd-dán háború kedvező fordulatait. - Közben a felsőmagyarországi harcok eseményei is befolyásolták a tárgyalások menetét. - Itten pedig, mióta a győngékedő Esterházy ott hagyta a sereget, az ügyetlen német hadvezérek tunyasága és Kemény fáradhatatlan tevékenysége következtében a helyzet a fejedelem javára változott meg. - Torstenson is győzött a császári sereg fölött s már Bécs ellen fordult. -¹⁾ Ez a fejedelem

1, Toldy: LXXXVII. sz.

réséről nem sokára a béketárgyalások fel-
függését vontta maga után, bár a béké-
re vezető utat is nyitva hagyta. Ugyanis
a nagyszombati tréta arról oszlott el, hogy
a császár Rákóczy táborába küldi egy birtó-
sát, a ki az alkudorásokat folytatja.

Rákóczynak csakugyan nagy szükség
lett nem sokára az alkudorások folytatására,
dacára annak, hogy a harctéren kitünő hely-
zetben volt. Ekkor már szövetségben volt a
francziákkal, a svédekkel egyesülten megszá-
lotta Nagyszombatot s Pozsonyt fenyegette, a-
honnán Esterházy a koronát sietve Győrbe
szállította. Rákóczy Sigmond a svédekkel
együtt már Pécs előtt foglalt el fenyegető
állást,¹ midőn a fejedelem kénytelen volt
diadalutját abbahagyni és győzelme gyümöl-
cseit kiengedni kezéből.

Ugyanis a kitünően dolgozó császári

¹, Toldy: LXXXVII. sz.

diplomáciának bő ajándékokkal sikerült a
Portánál, - hol a Rákóczy személye fukarságá-
nál fogva oly időben, mikor a török kirustár-
úres volt, - különben is gyűlöletes volt, - kivin-
ni, hogy visszavonja tőle a hadviselési enge-
délyt. - Így Rákóczy kénytelen volt gyökelmé-
küszöbén a porta folyton megismétlődő sür-
getéseire a béhetárgyalásokba belemenni. Itt
azonban még sikerült kivinnie, hogy e tár-
gyalásoknál Esterházyt, ki éles eszénél, a ma-
gyar törvényekben és viszonyokban való jár-
tosságánál s szilárdságánál fogva a tractá-
ban még felelmetesebb ellenfélnek bizonyult,
mint a harcmezőn, Ferdinánd mellőke. ¹⁾

A császárnak a tárgyalásokkal megbízott
embere, Törös János kamarai tanácsos, már jó-
val gyengébb ellenfél volt, sokkal kevesebb a-
kadályt gördített a Rákóczy követelései elé s így
az ellentétek kiegyenlítettén, Lampertsdorfban

¹⁾ A linzeri béke okmánytára. 313-l. Ferdinánd levele
Esterházyhoz. -

aláírták a pracliminarékát, melyekben a fejedelem magának hét vármegyét s több várat is birtokot biztosított. Az utóbbiakat azon főúrnak birtokaiból kapta Rákóczy, kik ellene harcoltak, így a nádoréból is a regéai uradalmat. -^{1,}

Er volt az utolsó csapás, mely Eszterházyt érte. - Még egyszer, utoljára felemelte intő szavát. - Er volt utolsó államférfiúi tette. -^{2,} Szervexete, melyet az éjt-napot eggyé tevő szakadatlan lázas munka alá-ásott, nem tudott ellenállni egyre súlyosbodó betegségének, mely életét 1646 szeptember 11. én kioltotta. -

III. Eszterházynál, mint politikusnál, meggyőződésének a szilárdsága, vaskövethexetes-sége és idealizmusa az első pillanatra feltűnő.
Léleje: Magyarország integritása, de istorított

1, Toldy: LXXXVII. sz.

2, A linxai béke okmánytára. 303 l.

attól, hogy erre eszközül a törököt használja fel. - Exterházy politikáját a legélesebben megvilágítja egy névtelenül írott munkája, amit Bethlen ellen adott ki. Címre: „Magyarországnak Bethlen György támadásakor állapotaéről.”¹ Egy aron idejű, harája szerető igaz magyar embernek tanácslása. A kiadók szerint a mű az 1622-i nikolsburgi béke után, de az 1627 év előtt íródott, ami a mű tartalmából meg is állapítható. A történelemben s az állam ügyében teljesen járatos szerző szerintük nem lehet Szármány, mert ő szelidebben bírálta volna Bethlen tetteit. - Sokkal inkább Exterházy ki Kemény szerint is „nagy aemulusa” volt a fejedelmeknek. A kiadók igen nagyra értékelik a mű belső becsét, mert szerintük a szerző más műhöz, nem hasonlítható józan ítéllettel társja fel a hara bajait.

¹ Újra nyomatták P. és T. Pozsonyban. Hf. Schmid Antal és Társánál 1838.

Az első részben leírja a szerző, hogyan nyomult a török előre s hogyan kerítette hatalmába a birodalom előbástyáit. Magyarországot azonban közel száz éven át hiába ostromolta, még a királyi hatalom családja fényével áruháza nem csábította Szapolyai János. Mohács után tényleg elnyerte jutalmát János vajda: király lett s török erővel támogatta hatalmát, országunknak csudálatos nagy pusztulásával.

Után a török 4-5 ízben is hiába intézett támadást hazánk semmivé tételére, mert az Ausztriai hárból való nagy fejédelmek hatalmokkal megoltalmazták. A török látva, hogy fegyverrel nem boldogul, "hosszú foga sokott ördögi latorságához." Báthori István királyt, majd annak halála után Báthori Zsigmondot bírtatta a lengyel és magyar királlyal, de eredménytelenül.

Majd Ecsedi Báthori István és Dobó Ferenc-
szet „kíséretét” a temesvári begler bég - Hassan
pasa - de szintén hiába..

Végre Bozsokait sikerült a töröknek rá-
venni az ő fölsége elleni támadásra, de már
Glyésházy István visszautasította ajánlatait.
Blomonnai Bálintot, majd Báthory Gábor fe-
jedelmet kezdte artán a támadásra ösztönöz-
ni és az utóbbit, minthogy nem engedelmess-
kedett neki, elűzette Bethlen Gábor által..

„Ki ő is nagy kés voltát ajánlván...nem
gondola sem a Császárnak adott erős hitle-
velével, sem a keresztjén vérontással, sem
Hemzetünk veszedelmével, sem egyéb Orszá-
goknak rut, gyalázatos pusztulásával, ha-
nem nagy felfuvalkodva és arokon ugyan
örvendevén, szolgál vala minden uton, s
minden urának, a Töröknek.”

A szerző a következőkben részint a Beth-

lentől írott, részint a hozzá intézett levelekkel bizonyítja a fejedelem álnokságát, ki „rút és fertelmes életű, erőtelen, vérszopó, tyrannus, hamis, istentelen és a ki Török te-
jén és kenyerein nevezkedett.” (!) „Meg-
szegte Erdélynek adott hitit is,” sok erdélyi
főurat, birtokait elkoborván, börtönben
sanyargat. A császár ő fölségének tett
esküjét is megszegte. Flammisított: császári
levéllel ingerelte a törököt ő fölsége el-
len. A deuleth-girai tatár szultánt is
pénzzel, rabbal, gardag országok meghö-
dítésével kezegette a Magyarországra va-
ló jövetelre.

A legsúlyosabb vádak özönét szűditja Beth-
lenre s ezt három csoportba szedi: 1. „minden
rendbelieket magához erős hitttel kötelezett,”
2. arra törekszik, hogy, mindeneiket szabad-
ságától megfossson, továbbá, hogy 3. „Országunk

erejét és hatalmát elerőtlenítse." -

Hogy e célokat elérje, tízennégy főurat az országból kiűzött, hármat (Nádasdy Tamást, Erdödi Kristófit biztosan s Thurzó Imrét valószínűleg) megmérgeztetett, s a nádort és az országgyűlést fegyverrel kényszerítette akarata elfogadására. " Királynak nevezetét magát - a török hatalomnak rabját - s így vonta meg ebben is szabadságát országunknak. Vak engedelmességet követel mindenkitől még istentelen célok, - mint például Vácz elárulása - érdekében is. -

Minderebben hű csatlósá neki négy, - összevéve is csak, egy elemetes ember idejü, - ifjú főúr: Thurzó Imre, Nádasdy Pál, Rakóczy György és Hlyésházy Gáspár, kiket szüleit bizonyára megvetnének mostani tetteikért, pogánnyal való cimborálásukért. Pi-

zony pedig nem nyerne egyebet Bethlentől
hálatlanságnál.. Bethlen egyrészt félelem-
gerjesztéssel, másrészt ígéreteivel akarja a
magyarságot a maga számára meg-
nyerni. „Fenyegetéscével szemben térjünk
meg urunkhoz, koronás királyunkhoz, ki
oltalmát adván, kitől mit kell tartu-
nunk? Ami pedig birtatói szavait illeti;
Eszterházy a pozsonyi, besztercei, haimbur-
gi, nikolsburgi tárgyalásokkal bizonyítja,
hogy „mind vakvák azok családsággal.”
„Mindenképen csak a maga telhetetlensé-
gére való gondja. Ami pedig Országunk
javát s megmaradását nézte volna, ar-
rul ingyen csak emlékezetet sem tett.”

Nem adja vissza végvárvainkat, sem
pedig Országunk pusztulásával, Nemzetünk-
nek pogány rabsága alá való vetésével és
számptalan sok vitéz férfiaknak és atyánkfia-

inak halmokban való rakosgatásával keresett méltóságáról le nem mond. - Elárulta Lippiát a töröknek, maga is törökki lett és körülmetélkedett, mint ahogy Gratian török követ állítja. - A békeremények nem egyebek utópiánál. - Nem akarja ezt sem a török, sem Bethlen komolyan. - "Naturam expellas furca, tamen usque recurret." Hiszen Bethlen, nevelődjái" törökök voltak, s hogy ma sem más, mint a törökök kéme, bizonyítja a Halil pasához írott levele, melyben maga dicsekszik el ezzel. -

Tehát ő a török rabságába akar hajtani minket s hogy ez mit jelent, mutatja Görög, Rácz és Bolgár országok példája.

Horduljon meg hát végre a nemzet, "aki ereknél erősed részeknél is kisebb inségért is megmordult vala. -"

"Vegyük ki mind magunkat, mind nemzetünket e kiméletlen igazából s névünk inkább egy elhanyagolt fajtalan életű s törökkel bélelt embernek veszedelmét, hogysen mint magunkét. - Ne is bízzuk ezt másra s idegen Nemzetre, hanem magunk igazítsuk el, mert éri a mi országunk határa is valamennyire a külső fegyvernek irt. Térjünk vissza Unkhoz. Ne tartssunk haragjától is, mert igen kegyelmes és könyörülő ur, ki kére mindent feledni, sőt jutalmazni is. - Egyébáramt - mondja végül Exterháry-ajtó előtt veszedelmünk és egy ember miatt leszen gyaláratosan vége minden jó állapotunknak, kitől Isten ö szent fölsége az ö nevéért oltalmazson bennünket!"

Eszterháznak ezen propaganda írata
mely bepillantást enged a kor forrongó
lelki világába. - Minden sora rávall, szer-
zője egyéniségére. - A gondolat memet tel-
jesen ugyanaz, mint a mivel a ná-
dor egyéb írásaiban lépten nyomon
találkozunk. - Így például a Bethlen
első támadása alkalmával a ma-
gyar nemzethez intézett kiáltványá-
ban,¹ továbbá a nagyszombati
tracta alkalmával Lónyainak áta-
dott alküivat elején.² Ugyanaz a
szenvédélyes, energikus hang, ugyan-
azok a kifejezések, ívek, ellentétek, a-
mik jellemzők ő reá. - Most azonban
nem tüzdeli tele mondatait latin
szavakkal s láthatólag törekszik a vi-

1, G. Graf Eszterházy: I. k. 77-84 l.

2, Kisilinsky Mihály: Lónyai Szigmond és a nagy-
szombati béketanácskozás. 36 oldal.

lágos és szabatos előadásra, hiszen
műve propaganda írat. - És azt a pro-
pagatív, szinte suggestív erőt, a mit
minden sora sugároz magából, a né-
ha csaknem pathoszi emelkedettségü
hang és a lehangoló következtességü
okfejtés nagyban emelik. - Erzik min-
den során, hogy a szerző maga is át
van hatva eszményeinek tüvéből. A
kortársakra, - kik a jelen zűs-zava-
rában többnyire nem látják tisztán
a követendő utat, - bizonyára nagy
hatással is volt ez a mű, hiszen még
a kiadók is megvesztegette. - Termé-
szetesen ma már nem nehéz ki-
mutatni az Esterházy tévedéseit. -

János királyt, Borskait, Bethlent a
törökök vak eszközeinek tünteti fel s
távolról sem sejteti, hogy ezek nem ha-

zaárilók, nem dicsvágyó árilók, voltak, hanem ideális nemzeti célok érdekében használták fel a politika-lényegéből folyóan gyakran piszkos-eszközöket. -

Ellenben védi a dynastiát, - mint nádor is, maga állt az uralkodó házára, mert csapások elé - a császárt így tünteti fel, mint a legalkotmányosabb és legkegyelmesebb uralkodót. - Pedig tudja, hogy ez nem igaz. De meg van arról győződve, hogy a nemzet legnagyobb ellensége a pogány török settől az ellenségtől csak a császár menthet meg minket s így minden másodrangú egyéni és nemzeti sérelmet el kell momentán némitatni, hogy ha az az Ausztriával való szövetség létét fenyegeti. - E meggyö-

zódés kialakulásában az érzelmeknek van domináló szerepük.-

Az Eszterházy tragikumra hármass családiasból áll.-

Csalódott a magyar nemességben, melynek megnyeréséért élte javafenergiáját áldozta s melynek megnyerésével terveit egy részét megvalósíthatta volna.-

Csalódott a birodalom hatalmában. Hitült, hogy a birodalomnak nincs ereje a török kiverésére, ha volna sem tenné meg, hiszen a megmaradt Magyarország is csak Pécs védőbástyájának s ha szabad ezzel a kifejezéssel élni, mintegy a török front "hinterlandjának" kell neki.-

Csalódott végül III. Ferdinánd bizalmában, ki a linzi béketárgya-

lások alkalmával mellőzte őt eddigi fávadósásai jutalmául. -

Tragikumma hasonlő a Krinyi, Késhényi, Tisza tragikumához, - mindegyiknek családnia kellett kortársaiában, - és velük együtt kiegészíti a magyar nemzet tragikumának a képet, melynek a kiváló, vesérségre termett férfiak egyenetlenkedése adja meg a pötét tönust. -

Ha Esterházyban a diplomatait keresnénk, nehezen tudnánk elválasztani Esterházytól, a férfitől. Nem volt ő sima diplomata, hanem igazi kemény harcosa a keresztény és nemzeti gondolatnak. - Az érzelmei meggyílvánulását sokszor nem is tudja annyira letompítani, mint egy óvatos diplomatainak kellene, de mint államférfi, mégis félelmetes ellenfél

volt hajlíthatatlan akarata miatt,
a mellyel céljai felé tört s az óriá-
si történelmi, jogi, és államtudomá-
nyi fölkezeltsége miatt, a mely-
vel hatalmas számban fölsovakor-
tatott leveit tárogatta. - Diplomá-
ciai tárgyalásait az aprólékosságig
menő gond jellemzi. - Követelése-
iből csak nagyon nehezen, lépésről
lépésre enged egy keveset sellenfélei
javaslataira rendszerint egész se-
reg ellenjavassal válaszol. - Tze-
ret általános frázisokat hangortat-
ni addig, míg az ellenfél konkrét
indítványával nem jön. - Felsőleges
urának méltóságát a legkisebb kül-
sőségben is körömszakadtáig védel-
mezi. - Még is bívott benne II Terdi-
nánd: minden fontosabb diplomá-

ciai tárgyalást intén, minden ké-
nyesebb ügyben tanácsát kéri. A
protestáns vendék is elismerik egyé-
nisége súlyát s így van az, hogy az
ő véleménye gyakran egy egész ország-
rés véleménye. -

Forrón szerette magyar faját. A
bécsi udvar, a császár német taná-
csosai, mit sem törődtek a segítség a-
gyonsanyargatott magyar falvak né-
pével: ő mindig kimélte őket a né-
met szoldosoktól, s a törökkel száka-
datlan diplomáciai harcot folytatott
a „hódolt” faluk, sőt egyes elrabolt gyer-
mekük érdekében. -^{1,}

Óriási és sok oldalú munkásságot
kellett kifejtenie tisztségénél fogva:

1. Történelmi Tár 1901. Mérény: Lajostól
Beke Antal: Esterházy Miklós nádor
leveleiből. -

ő volt az ország főbírája, a nemesi hadsereg fővezére, az országgyűlések vezetője, a diplomáciai tárgyalások szóvivője, a király legkedveltebb magyar tanácsosa és ő mindenik ügykört páratlan lelkiismeretességgel látta el. - Maga íjja Ferdinándnak még országbíró korában: „Im hatodik esztendeje már, hogy csaknem in continuo motu vagyok ő felsége szolgálatajában, az kiben magamnak való időm, bátran mondhatom, hogy egy holnapom alig volt.” 1,

Egész életét a körmek áldotta, céljaiért semmi vagyoni áldorattól nem riadt vissza. „Több vagyon száz ezer forintnál, - íjja - az kit kölcsön kér-
vén másoktól nem kicsin érdekére

1, 2. Gróf Eszterházy Miklós Magyarországi nádora III lap.

és jöszágonat érte zálogban hányván
kére pénzüel adtam ki az ő fölsige pol-
gálatjára és parancsolatjára." - "A ha-
zájának mentelt házas munka ölte
meg. -

Exterházy-nak, mint politikus-
nak a kiindulási alapja téves. Nem
ismerte fel helyesen a reális ténye-
zők jövendő hatását és politikájának
irányításában sok tért engedett az
érzelmeknek: török-gyűlöletének és a
kevesektyén gondolathoz való ragas-
kodásának. - Idealizmusa nem en-
gedte olyan eszközök használatát, me-
lyeket nem tartott becsületeseknek.
De megalkuvást nem ismerő hata-
rozottsága, mellyel céljai felé tört,
roppant lelki energiája, mellyel a
A. G. Graf Exterházy: III. lap.

legnagyobb munkateljesítményt ve-
gerte, igazán bámulatosan értékes
kitermelődése a magyar fajnak
és fényes bizonyítéka a benne rejlő
hatalmas életterőnek. -

Bírálat.

A munka kulcs után részült, bár nem nagyobb
művelet is felhívással és kegyesen is kéltel. Ezen-
képpen kegyesen állítja be a közle-almi keretbe,
jöttelmeire is jó. Hiba, hogy nagy kiterjedésű fel- és
az értékesítési életével kárm "szafizsg" eseményekkel
is részletesen tárgyalja, - Ezzel kényűt. mind is
val aly enléteir. Egyelőre!

Dörmöket eseményekkel fogadom el
Dél-Ész. nyel
Rheis. 1893

E K GY 5701/1951